

אזרחות

**לקט סיכומים לבגרות
מועד קיץ תשע"ז**

שאלון 34281

רקע הסטורי להקמת מדינת ישראל

הצהרת בלפור

מכתב ששלח שר החוץ הבריטי, לורד בלפור, בשנת 1917 ללורד היהודי רוטשילד, המודיע על החלטת ממשלת בריטניה לקדם הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל.

כתב המנדט

מסמך מטעם חבר הלאומים משנת 1922, אשר קבע את שליטתה של בריטניה בשטחי ארץ ישראל במטרה ליישם את הצהרת בלפור - הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל. המנדט ניתן על ארץ ישראל משני עברי הירדן, אולם בריטניה הוציאה את עבר הירדן המזרחי מחוץ למנדט ובכך הניחה תשתית לממלכת ירדן. המנדט קבע, כי יש לשמור את הזכויות האזרחיות והדתיות של לא-יהודים בארץ ישראל.

תוכנית החלוקה – החלטה 181 של האו"ם

החלטה 181 התקבלה ב-כ"ט בנובמבר 1947 (29.11.47) ע"י עצרת האו"ם וקבעה כי בשטחי א"י המערבית יקומו שתי מדינות לשני עמים - מדינה יהודית ומדינה ערבית.

בהחלטה נקבע כי המדינות יהיו דמוקרטיות ויכבדו זכויות אדם אזרח ומיעוט, הן יקיימו ביניהן יחסי שלום ושיתוף פעולה כלכלי וכי ירושלים תוכרז כשטח בינלאומי בפיקוח האו"ם. ההחלטה פירטה את גבולותיהן של המדינות – לשטח המדינה היהודית הוקצו הגליל המזרחי, עמק זרעאל, שפלת החוף והנגב (55%), לשטח המדינה הערבית הוקצו הגליל המערבי, שטחי יהודה ושומרון ושפלת החוף מאשדוד ועד מצרים (45%).

ההנהגה היהודית קבלה את התכנית, אולם ההנהגה הערבית דחתה אותה, והערבים החלו במלחמה כנגד הישוב היהודי.

מגילת העצמאות

- 1 בארץ-ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי.
- 2 לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע שמר לה אמונים בכל ארצות פזוריו, ולא חדל מתפילה ומתקווה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית.
- 3 מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהיאחז במולדתם העתיקה; ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים, וחלוצים, מעפילים ומגינים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים, והקימו ישוב גדל והולך השליט על משקו ותרבותו, שוחר שלום ומגן על עצמו, מביא ברכת הקדמה לכל תושבי הארץ ונושא נפשו לעצמאות ממלכתית.
- 4 בשנת תרנ"ז (1897) נתכנס הקונגרס הציוני לקול קריאתו של הוגה חזון המדינה היהודית תיאודור הרצל והכריז על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו.
- 5 זכות זו הוכרה בהצהרת בלפור מיום ב' בנובמבר 1917 ואושרה במנדט מטעם חבר הלאומים, אשר נתן במיוחד תוקף בין-לאומי לקשר ההיסטורי שבין העם היהודי לבין ארץ-ישראל ולזכות העם היהודי להקים מחדש את ביתו הלאומי.
- 6 השואה שנתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על-ידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים.
- 7 שארית הפליטה שניצלה מהטבח הנאצי האיום באירופה ויהודי ארצות אחרות לא חדלו להעפיל לארץ-ישראל, על אף כל קושי, מניעה וסכנה, ולא פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד, חירות ועמל-ישרים במולדת עמם.
- 8 במלחמת העולם השנייה תרם הישוב העברי בארץ את מלוא-חלקו למאבק האומות השוחרות חירות ושלום נגד כוחות הרשע הנאצי, ובדם חייליו ובמאמצו המלחמתי קנה לו את הזכות להימנות עם העמים מייסדי ברית האומות המאוחדות.
- 9 ב-29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האומות המאוחדות החלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל; העצרת תבעה מאת תושבי ארץ-ישראל לאחוז בעצמם בכל הצעדים הנדרשים בצדם הם לביצוע ההחלטה. הכרה זו של האומות המאוחדות בזכות העם היהודי להקים את מדינתו אינה ניתנת להפקעה.
- 10 זו זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית.
- 11 לפיכך נתכנסנו, אנו חברי מועצת העם, נציגי הישוב העברי והתנועה הציונית, ביום סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל, ובתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל.
- 12 אנו קובעים שהחל מרגע סיום המנדט, הלילה, אור ליום שבת ו' אייר תש"ח, 15 במאי 1948, ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה בהתאם לחוקה שתקבע על-ידי האספה המכוננת הנבחרת לא יאוחר מ-1 באוקטובר 1948 - תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית, ומוסד הביצוע שלה, מנהלת-העם, יהווה את הממשלה הזמנית של המדינה היהודית, אשר תיקרא בשם ישראל.
- 13 מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות.
- 14 מדינת ישראל תהא מוכנה לשתף פעולה עם המוסדות והנציגים של האומות המאוחדות בהגשמת החלטת העצרת מיום 29 בנובמבר 1947 ותפעל להקמת האחדות הכלכלית של ארץ-ישראל בשלמותה.
- 15 אנו קוראים לאומות המאוחדות לתת יד לעם היהודי בבניין מדינתו ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים.
- 16 אנו קוראים - גם בתוך התקפת-הדמים הנערכת עלינו זה חדשים - לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על השלום וליטול חלקם בבניין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים.
- 17 אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו. מדינת ישראל מוכנה לתרום חלקה במאמץ משותף לקדמת המזרח התיכון כולו.
- 18 אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביב הישוב בעליה ובבניין ולעמוד לימינו במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל.
- 19 מתוך בטחון **בצור ישראל** הננו חותמים בחתימת ידינו לעדות על הכרזה זו, במושב מועצת המדינה הזמנית, על אדמת המולדת, בעיר תל-אביב, היום הזה, ערב שבת, ה' אייר תש"ח, 14 במאי 1948.

מגילת העצמאות

מגילת העצמאות היא **מסמך ההכרזה על הקמת מדינת ישראל** שנחתם על ידי דוד בן גוריון וחברי מועצת העם. ההכרזה התקיימה בתאריך ה' **באייר תש"ח (14 במאי 1948)** בתל אביב, בעיצומה של מלחמת העצמאות. **המגילה כוללת** את ההכרזה על הקמת המדינה, הצדקות שונות להכרזה זו, אופייה של המדינה החדשה ופניות לגורמים שונים.

חלקי מגילת העצמאות:

החלק הראשון – הצדקות להקמת מדינה יהודית בא"י (פסקאות 1-10):

הצדקה טבעית (פ' 10)	הצדקות משפטיות - בינ"ל (פ' 4-5) – הצדקות הנובעות מהכרה בינלאומית בזכות העם היהודי למדינה בארץ ישראל	הצדקות היסטוריות (פ' 1-3, 6-8) - הצדקות הקשורות לאירועים היסטוריים:
הצדקה הנובעת מהזכות הטבעית והאוניברסלית של כל עם להגדרה עצמית. כלומר, להקים לעצמו מדינה עצמאית בשטח מסוים.	הכרה זו באה לידי ביטוי בהחלטות רשמיות של מדינות וגופים בינלאומיים, כגון: (א) <u>הצהרת בלפור</u> - שמכירה בזכותם של היהודים לקבל 'בית לאומי' בארץ ישראל. (ב) <u>החלטה האו"ם 181</u> בכ"ט בנובמבר 1947, המאשרת הקמת מדינת לאום יהודית ודמוקרטית בשטחי ארץ ישראל.	(א) <u>העם היהודי קם בארץ ישראל</u> , קיים חיים לאומיים עצמאיים (דוד המלך ובית המקדש הראשון והשני) ויצר נכסי תרבות ובראשם התנ"ך. (ב) <u>הקשר הרוחני בין העם היהודי לא"י נמשך גם בזמן הגלות</u> : במהלך הגלות העם המשיך לקוות ולנסות לשוב לארץ ישראל. (ג) <u>בדורות האחרונים יהודים רבים שבו לארץ ישראל</u> למרות המכשולים והסכנות והביאו להקמת ישוב גדול ומבוסס. (ד) <u>השוואה</u> בה הושמד שליש מהעם היהודי, הוכיחה כי מוכרחים לפתור את בעיית האנטישמיות ע"י הקמת מדינה יהודית בה העם היהודי יוכל לחיות בשקט ובביטחון. (ה) <u>השתתפות הישוב היהודי במלחמה"ע ה-2</u> הקנתה לו את הזכות להימנות על העמים באו"ם

החלק השני (פסקאות 11-12) - ההכרזה על הקמת המדינה, הכוללת את שם המדינה, ורשויות השלטון המרכזיות - מועצת המדינה הזמנית והממשלה הזמנית.

החלק שלישי : נחלק ל-2 חלקים:

1. הצהרה על אופייה של המדינה ועקרונות היסוד שלה (מאפיינים יהודיים ודמוקרטיים). (פסקאות 13-14)
2. פניות אל גופים ומדינות שונות (האו"ם, ערביי ישראל, המדינות השכנות, העם היהודי בתפוצות), במטרה לבסס הכרה בקיומה של המדינה ולחזק את ריבונותה. (פסקאות 15-18)

חלק רביעי (פסקה 19): חתימות נציגי הישוב היהודי, המבטאות את ההסכמה הרחבה ביניהם על הקמת המדינה.

אופיה של המדינה - מאפייני יהודיים ודמוקרטיים

ביטויים לאופי היהודי של מדינת ישראל:

- בשם המדינה – מדינת ישראל ובהכרזה עליה כמדינה יהודית (פ' 11)
- קריאה ל"עם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביבה (פ' 18)
- בפתחת שערי המדינה לעליה יהודית (פ' 13)
- בקביעה כי המדינה תושתת על יסודות החרות הצדק והשלום עפ"י מורשתם של נביאי ישראל (פ' 13)*

ביטויים לאופי הדמוקרטי של מדינת ישראל:

- הכרזה על הקמת מוסדות דמוקרטיים – כוונה לקיים בחירות לשלטון ולכונן חוקה (פ' 12)
- הבטחה לשוויון זכויות חברתי ומדיני לכל אזרחי המדינה ללא הבדל דת גזע מין. (פ' 13)
- הבטחה לחירות דת מצפון לשון חינוך ותרבות. (פ' 13)
- שמירה על המקומות הקדושים לכל הדתות. (פ' 13)
- הבטחה להיות נאמנים לעקרונותיה של מגילת האו"ם. (פ' 13)
- הבטחה להעניק לערבים אזרחי ישראל נציגות מתאימה בכל מוסדות המדינה. (פ' 16)
- קריאה לערבים תושבי המדינה להשתתף בבניין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה. (פ' 16)

פניות לגורמים שונים

1. האו"ם - לשיתוף פעולה בהגשמת החלטה 181 ולקבל את ישראל אל משפחת העמים.
2. הערבים תושבי מדינת ישראל - לשמור על השלום ולקחת חלק בהקמת המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה במדינה וייצוג מתאים בכל מוסדותיה.
3. המדינות השכנות- מושטים יד לשלום ושכנות טובה, לשיתוף פעולה במאמץ לקדם את המזרח התיכון כולו.
4. העם היהודי בתפוצות להתלכד סביב הישוב היהודי ולסייע בהגשמת הקמת המדינה.

ביטויים למחויבות המדינה כלפי הערבים אזרחי ישראל

1. "המדינה... תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת גזע ומין (ס' 13)
2. המדינה תבטיח חפש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות (ס' 13)
3. "המדינה תשמור על המקומות הקדושים לכל הדתות" (ס' 13)
4. "אזרחות מלאה ושווה ונציגות מתאימה בכל המוסדות הזמניים והקבועים שיש ושיקומו בעתיד " (ס' 16)

השוואה בין החלטת החלוקה 181 לבין מגילת העצמאות של מדינת ישראל (בבחינת הבגרות לא תדרש השוואה)

נקודות שוני

1. ריבונות: בהכרזת העצמאות אין התייחסות להקמת מדינה ערבית.
2. ירושלים: איננה מוזכרת כלל במגילת העצמאות. בהחלטה 181 תהווה שטח בינ"ל נפרד תחת פיקוח האו"ם.
3. המילה 'דמוקרטיה': בהכרזת העצמאות לא מופיעה, אלא רק עקרונות המשטר הדמוקרטי בקצרה (פ' 13). בהחלטה 181 מוזכרת רבות עם תיאור נרחב של עקרונות הדמוקרטיה.
4. גבולות מדינת ישראל: בהחלטה 181 מפואטים מאוד. במגילת העצמאות אינם מוזכרים כלל.
5. איחוד כלכלי: בהחלטה 181 קיים שיתוף פעולה כלכלי בין המדינות (מטבע ופיתוח כלכלי משותפים). במגילה אין התייחסות לכך.

נקודות דמיון

1. הקמת מדינה יהודית ריבונית בארץ ישראל.
2. מדינות בעלות אופי דמוקרטי.
3. התחייבות לקיום בחירות דמוקרטיות בהן יבחרו שלטונות המדינה.
4. המדינות יחוקקו חוקה.
5. שמירה על זכויות אדם, אזרח ומיעוט ועל המקומות הקדושים של כל הדתות.

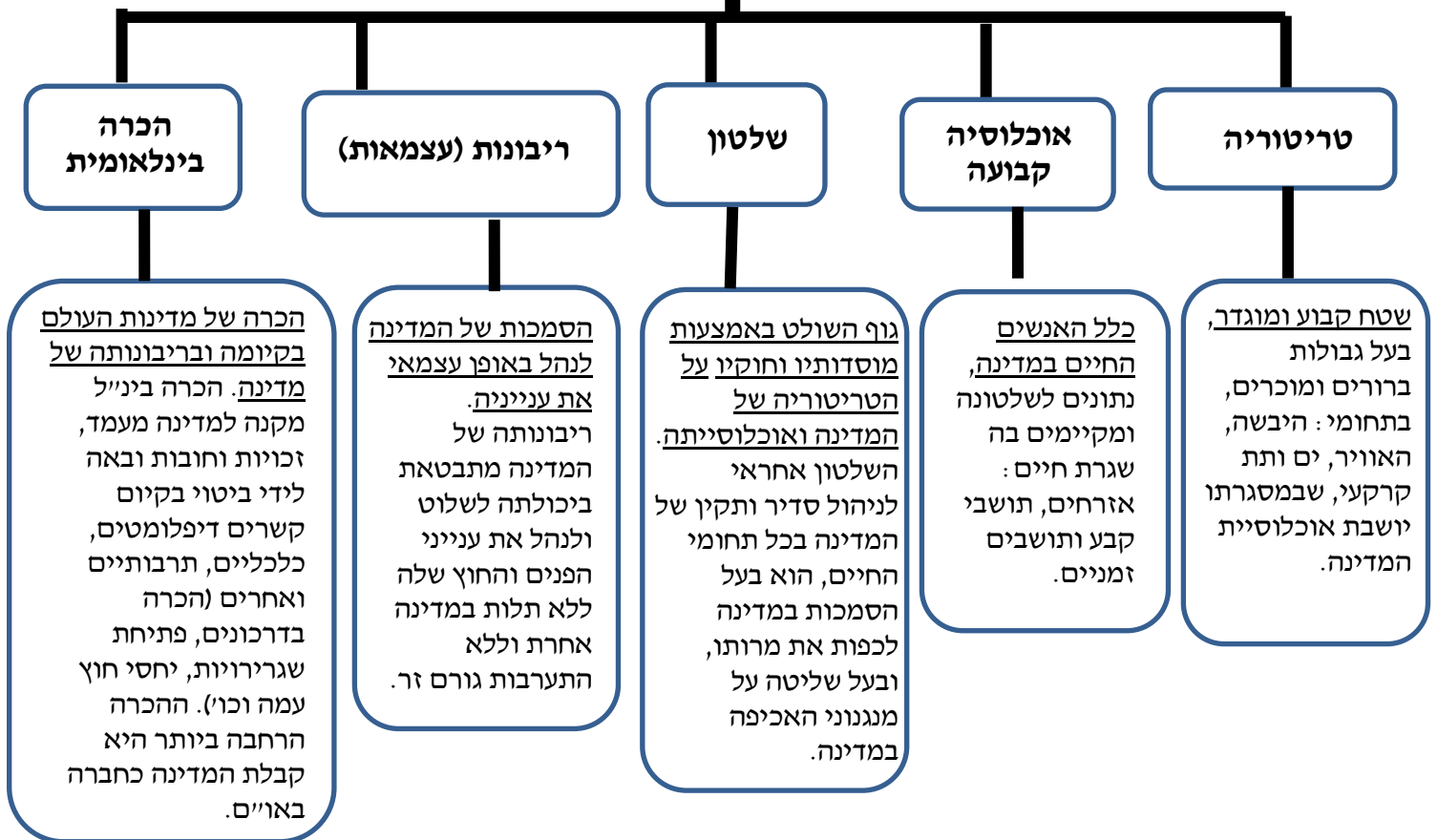
הרעיון הלאומי

מהי מדינה

הגדרה – ארגון חברתי עם **שלטון** קבוע, המפעיל את סמכותו על **אוכלוסיה**, היושבת **בשטח** מוגדר (טריטוריה). הארגון הינו בעל **ריבונות** פנימית וחיצונית, כלומר מפעיל את סמכותו כלפי האוכלוסייה באופן עצמאי וחופשי ואינו כפוף לגורמים חיצוניים. ארגון זה זוכה **להכרה בינלאומית** על ידי מדינות העולם.

התנאים לקיומה של מדינה ריבונית

הקמתה של מדינה תלויה במספר מרכיבים המהווים יחד את יסודותיה

פגיעה בריבונות של מדינה פירושה התערבות בהחלטותיה, פגיעה בטריטוריה, באוכלוסיה או בשלטון שלה. למשל: פלישה, פיגוע, כיבוש...

לאום ולאומיות

הזכות להגדרה עצמית

זכותו הטבעית של כל עם לשאוף לחיות במדינה משלו בשטח מסוים.

קבוצה אתנית

קבוצה חברתית של כלל חבריה יסודות אתניים-תרבותיים משותפים, כגון: היסטוריה, שפה, דת, מוצא, מנהגים, מורשת, מסורת, תרבות (השד מ"ת). הקבוצה אינה שואפת להגדרה עצמית (לריבונות). לדוג' הדרוזים בישראל.

לאום

קבוצה חברתית בעלת יסודות משותפים של זהות. יסודות אלו יכולים להיות אתניים-תרבותיים (מוצא, תרבות, שפה, מסורת, היסטוריה, דת) או פוליטיים-אזרחיים. לקבוצה זו מדינה ריבונית (או אוטונומיה- ניהול עצמי בתוך מדינה קיימת) או שהיא שואפת לכך.

לאומיות

תחושת זהות משותפת ושייכות של בני אדם ללאום, שרוצה לשמר את זהותו ולהביאה לידי ביטוי ע"י שלטון עצמי במדינה.

לאומיות פוליטית/אזרחית

מתבססת על יסודות פוליטיים משותפים: רצון משותף לחיות באותה מדינה ולקדם יחדיו ערכים ונורמות משותפים (למשל ערכים דמוקרטיים, כגון חירות ושוויון).

לאומיות אתנית-תרבותית

מתבססת על מאפיינים אתניים-תרבותיים משותפים: מוצא, שפה, תרבות, היסטוריה, דת משותפת (השד מ"ת).

בכל לאום קיים שילוב של לאומיות אתנית-תרבותית ולאומיות פוליטית / אזרחית

סוגי מדינות

המדינות נבדלות זו מזו בשאלות - כיצד המדינה מגדירה את זהותה הלאומית, מהו מספר הלאומים שבתוכה ומהו יחסה לאותן קבוצות לאומיות המרכיבות אותה.

מדינת לאום אתנית-תרבותית

מדינה שאוכלוסייתה מורכבת מלאום אחד עיקרי המהווה בה רוב וממיעוטים לאומיים נוספים. המדינה מזוהה עם אותו לאום מרכזי ומבטאת את זכותו להגדרה עצמית לאומית. זהותה מתבססת על היסודות האתניים-התרבותיים של קבוצת הרוב ומעניקה לתרבותה ולמערכת הערכים שלה את המקום המרכזי במרחב הציבורי. בהתאם לכך, חלק מהסמלים, המועדים, החוקים ומוסדות המדינה נותנים ביטוי ליסודות האתניים-התרבותיים (שפה, תרבות, היסטוריה, מוצא, דת) של קבוצה זו. עם זאת קיימים גם יסודות פוליטיים-ערכיים משותפים לכלל אזרחי המדינה (רצון משותף לחיות באותה מדינה ולקדם יחד ערכים ונורמות משותפים).

לדוגמא ישראל

מדינה דו לאומית

מדינה שאוכלוסייתה מורכבת משני לאומים אתניים מרכזיים שונים. זהותה של המדינה מתבססת על מאפייניהן האתניים-התרבותיים של קבוצות לאום אלו ומבטאת את זכותם להגדרה עצמית לאומית. בהתאם לכך, חלק מסמלי המדינה, המועדים, השפות, החוקים ומוסדותיה מבטאים את היסודות האתניים-התרבותיים של שני הלאומים הדומיננטיים. עם זאת קיימים גם יסודות פוליטיים-ערכיים משותפים לכלל אזרחי המדינה (רצון משותף לחיות באותה מדינה ולקדם יחד ערכים ונורמות משותפים) המגבשים את שני הלאומים.

לדוגמא בלגיה

מדינה רב-לאומית

מדינה שאוכלוסייתה מורכבת ממספר לאומים אתניים דומיננטיים במדינה. זהותה של המדינה מתבססת על מאפייניהן האתניים-התרבותיים של קבוצות לאום אלו ואיננה נותנת עדיפות לקבוצת לאום אחת על פני אחרת. בהתאם לכך, הסמלים, המועדים, החוקים ומוסדות המדינה נותנים ביטוי ליסודות האתניים והתרבותיים של כל הלאומים הדומיננטיים במדינה. עם זאת קיימים גם יסודות פוליטיים-תרבותיים-ערכיים משותפים לכלל אזרחי המדינה (רצון משותף לחיות באותה מדינה ולקדם יחד ערכים ונורמות משותפים) המגבשים את כלל הלאומים.

לדוגמא שוויץ

מדינת לאום פוליטית / כלל אזרחיה

מדינה שמגדירה את השייכות הלאומית על בסיס האזרחות בלבד (חפיפה בין לאומיות לאזרחות). המדינה עצמה ומערכת הערכים שלה משמשות מקור הזדהות לאזרחיה שהינם בני קבוצות אתניות שונות. הסמלים, המועדים, החוקים ומוסדות המדינה מבטאים יסודות פוליטיים וערכיים המשותפים לכלל האזרחים במדינה, ללא התייחסות או מתן עדיפות למאפיינים אתניים-תרבותיים של קבוצות שונות בחברה.

לדוגמא ארה"ב

ההצדקות לקיומה של מדינת הלאום הדמוקרטית

(אתנית-תרבותית)

ההצדקה עפ"י מימוש הזכות להגדרה עצמית

לכל עם, כקבוצה לאומית, יש זכות לממש את זכותו להגדרה עצמית. משמע, זכותו לקבוע לעצמו את זהותו, מעמדו ותרבותו הלאומית במדינת לאום משלו.

יישום בישראל:

ישראל הוקמה כדי לאפשר ליהודים לממש את תרבותם וזכותם להגדרה עצמית.

ההצדקה עפ"י הזכות לתרבות

זכותה של קבוצה בעלת תרבות משותפת לחיות במדינה שבה תוכל לממש את התרבות שלה ולשמר אותה לדורות הבאים. רק מדינת לאום מבטיחה את קיומה ושימורה של תרבות הלאום ואורחות חייו.

יישום בישראל:

ישראל הוקמה כדי לאפשר לעם היהודי לבטא את התרבות והמורשת שלו.

ההצדקה עפ"י הזכות לביטחון ומניעת רדיפות

לכל אדם הזכות לחיים וביטחון, כלומר לחיות בסביבה מוגנת מפני רדיפות ואיומים. מדינת הלאום מהווה מסגרת מיטבית למניעתן ולהגנה על אזרחיה.

יישום בישראל:

ישראל הוקמה כדי להגן על היהודים מפני פגיעות ורדיפות בעיקר לאחר השואה, ומטרתה להבטיח מקלט בטוח לכל היהודים.

ההצדקה עפ"י עקרון הכרעת הרוב

מדינת הלאום מממשת את עקרון הכרעת הרוב (עקרון יסוד בדמוקרטיה), שכן היא מאפשרת לאזרחיה (כשרובם רוצים בכך) לעצב אותה, את אופייה, חוקיה וסמליה בהתאם למאפייני קבוצת הרוב (מבלי לפגוע בזכויות המיעוט).

יישום בישראל:

רוב הציבור בישראל תומך בהגדרתה כמדינה יהודית ודמוקרטית ולכן על פי עקרון הכרעת הרוב עליה להיות כזו.

ההצדקה עפ"י חשיבות הסולידריות האזרחית

(הזדהות ותחושת שותפות ואחדות עם אחרים)

מדינת לאום אתנית היא בסיס לסולידריות חזקה בין רוב האזרחים לאור הקשר הלאומי ביניהם (המתבסס על מוצא, תרבות והיסטוריה משותפים).

סולידריות זו מחזקת את יציבות המדינה (מונעת מלחמת אזרחים), ומחזקת את הדאגה לרווחת האזרחים, שיכולה להועיל גם לקבוצות המיעוט במדינה.

יישום בישראל:

הסכמתם של רוב אזרחי ישראל על הגדרתה כמדינה יהודית מחזקת את הסולידריות החברתית ומסייעת לחוסנה של המדינה.

דמוקרטיה – ערכים, עקרונות ומאפיינים של המשטר הדמוקרטי

עקרון שלטון העם

הגדרה - עקרון דמוקרטי לפיו כלל האזרחים הם הריבון ומקור סמכות השלטון במדינה. המדינה מנוהלת על פי רצונם של האזרחים באופן ישיר או באמצעות נציגים שפועלים למענם ואשר נבחרו לזמן קצוב.

סוגי דמוקרטיה

דמוקרטיה עקיפה / ייצוגית

דמוקרטיה בה כלל האזרחים בוחרים נציגים אשר מקבלים את ההחלטות בענייני המדינה. הנציגים אחראים בפני האזרחים על פעולותיהם ונמצאים תחת הביקורת שלהם.

דמוקרטיה זו קיימת במוסדות - פרלמנט, ממשלה, עיריות, ועדים מקצועיים ועוד.

דמוקרטיה ישירה

דמוקרטיה בה כלל האזרחים מקבלים את ההחלטות בענייני המדינה, משתתפים ישירות בניהולה ובמילוי תפקידים ציבוריים, ללא נציגים.

לדוגמא ביוון העתיקה התקיימה דמוקרטיה ישירה בה כל האזרחים השתתפו באופן ישיר בתהליך קבלת ההחלטות במועצת העם ובאסיפות העם.

כיום דמוקרטיה זו קיימת בקבוצות ובארגונים קטנים, כגון חברות עסקיות, כיתה, קיבוץ וכד' וברמה המדינית באמצעים כגון משאל עם.

הסיבות למעבר מדמוקרטיה ישירה לדמוקרטיה עקיפה

1. **גודלה העצום של האוכלוסייה** במדינה לא מאפשר מבחינה טכנית לכנס את כל האזרחים כדי לקיים דיונים ולקבל החלטות.
2. **האזרחים אינם מכירים את המערכת הפוליטית ואינם מחזיקים בכמות הידע והמידע הנחוצים** לצורך קבלת החלטות.
3. **קיים צורך בהכשרה, מיומנות ומקצועיות פוליטית** כדי להתמודד עם הבעיות המורכבות של המדינה.

משאל עם

משאל עם הוא הכלי היחידי לדמוקרטיה ישירה במדינה המודרנית. זהו תהליך בו הממשלה מפנה שאלה בנושא חשוב ומשמעותי להכרעתם של כלל האזרחים (נושא חוקתי, מדיני וכד'). האזרחים מביעים את דעתם ע"י הצבעה בעד, נגד או נמנע. בחלק מהמדינות תוצאות המשאל מחייבות ובמדינות אחרות המשאל הוא כלי מייעץ ביד הממשל.

מדינות כמו שווייץ ודנמרק מרבות להשתמש במשאל עם.

משאל עם – יתרונות וחסרונות

יתרונות	חסרונות
1. משאל העם הוא הביטוי האמיתי לרצון האזרחים והמימוש הישיר של העיקרון "שלטון עם".	1. פוגע בשיטת הדמוקרטיה הייצוגית ובמעמד הפרלמנט הנבחר, מאחר ונלקחת הסמכות ממנו להכריע בנושאים חשובים ומועברת לעם.
2. מגביר את ההשתתפות האזרחית ואת אחריותו של האזרח ותורם לחינוך לדמוקרטיה.	2. <u>לציבור אין מספיק ידע כדי להחליט בנושאים פוליטיים מורכבים.</u>
3. בבחירות הנבחרים מבטיחים הבטחות אך לא בהכרח מקיימים אותן. לעומת זאת <u>במשאל עם מחייב, על השלטון לקיים את החלטת העם.</u>	3. <u>אופן ניסוח השאלות עלול להשפיע על תוצאת המשאל.</u> קיימת סכנה שמנסחי השאלה יכתבו אותה בהתאם לתשובה הרצויה להם ובהתאם לאינטרס שלהם.
4. <u>משאל עם מאפשר להגיע להכרעה בנושאים שנויים במחלוקת בחברה ולמנוע פילוג בעם.</u>	4. <u>משאל עם מאפשר רק הכרעה ברורה בין "כן" ו"לא",</u> כאשר הבעיה לפעמים מורכבת יותר.
5. <u>ההכרעה באמצעות משאל עם נותנת לשלטון לגיטימציה למימוש מדיניותו.</u>	5. <u>עלול להגביר מתחים וחילוקי דיעות בחברה - תוצאת המשאל היא אחת- בעד/נגד, בואינה מאפשרת להגיע לפשרה.</u> מי שיפסיד במשאל ירגיש תחושת הפסד ועריצות של הרוב עליו.

בחירות דמוקרטיות

הגדרה: הליך המאפשר חילופי שלטון בכל המדינות הדמוקרטיות. ישנם 5 תנאים הכרחיים לקיומן של בחירות דמוקרטיות (כ"ח מש"ה):

1. **כלליות** – כל אזרחי המדינה זכאים לבחור ולהבחר למוסדות הנבחרים במדינה במגבלות הכתובות בחוק (גיל מינימלי, עבריות).
2. **חשאיות** – איש מלבד הבוחר אינו רשאי לדעת במי בחר. כך מובטח שהבוחר לא יושפע מלחצים של גורמים שונים.
3. **מחזוריות** – הבחירות מתקיימות במרווחי זמן ידועים וסדירים הקבועים בחוק. הבחירות בישראל מתקיימות לרוב כל 4 שנים.
4. **שוויוניות** – קולו של כל מצביע שווה למשנהו.
5. **התמודדות חופשית** – כל קבוצת אזרחים רשאית להתארגן במסגרות פוליטיות ולהתמודד באופן שווה בבחירות. הבחירות מאפשרות תחרות הוגנת בין המתמודדים ובין המפלגות המבוססת על זכויות וחירויות פוליטיות.

שיטת בחירות

כל מדינה דמוקרטית קובעת בחוק את **שיטת הבחירות** שמתאימה לה באופן שיבטא את **התרבות הפוליטית** של החברה, **ההרכב שלה, הערכים והאינטרסים** של הגופים הפוליטיים השולטים בה.

שיטת הבחירות בישראל

שיטה ארצית-יחסית-רשימתית - המדינה מהווה אזור בחירה אחד לצורך חישוב הקולות. כל מפלגה קובעת את המצע הרעיוני שלה ומציגה רשימת מועמדים (הרשימה נקבעת ע"י פריימריז, בחירות במוסדות המפלגה, ע"י ועדה מסדרת של המפלגה או ע"י ראש המפלגה). האזרחים בוחרים ברשימת מועמדים של המפלגה המשקפת את דעותיהם. לאחר הבחירות כל מפלגה מקבלת חלק יחסי מהמושבבים בפרלמנט, בהתאם למספר הקולות שקיבלה, והמועמדים נכנסים לפרלמנט לפי הסדר שבו הם רשומים. החישוב נעשה לפי מס' המצביעים או מס' הקולות הכשרים ובתנאי שהמפלגה עברה את אחוז החסימה.

מטרת השיטה – ייצוג בפרלמנט של מרבית הדיעות והקבוצות הקיימות בציבור בהתאם לכוחן היחסי. כלומר יצירת התאמה מקסימלית בין הדעות והקבוצות השונות בציבור לבין ייצוגן בפרלמנט.

שימוש ב'**אחוז החסימה**' (מושג רקע) - כל מדינה קובעת אחוז מסוים מכלל קולות המצביעים אותו המפלגות צריכות לעבור כדי להיכנס לפרלמנט. המטרה להגביל את מספר המפלגות בפרלמנט ולהגביר את יציבות השלטון. החסרון – פגיעה בפלורליזם ובייצוג קבוצות קטנות בפרלמנט. בישראל אחוז החסימה הוא 3.25%, בגרמניה 5%.

יתרונותיה וחסרונותיה של שיטת הבחירות בישראל

יתרונות השיטה	חסרונות השיטה
<p>1. ייצוג דמוקרטי – הפרלמנט מייצג בצורה מדויקת את רצון רוב העם.</p> <p>2. אין בזבוז גדול של קולות – הקולות היחידים שאובדים הם של מפלגות שלא עברו את אחוז החסימה.</p> <p>3. שמירה על כללי המשחק הדמוקרטי – כיוון שלכל קבוצה אפשרות להקים מפלגה, יש תמיכה בכללי המשחק הדמוקרטי ורצון לפעול במסגרת הפרלמנט.</p> <p>4. שיטה ארצית – עידוד שיקולים לאומיים על פני מקומיים וראייה כוללת של בעיות</p>	<p>1. ריבוי מפלגות – הכנסת מונה מפלגות רבות היות וקל יחסית לקבל בה ייצוג. כלומר הכנסת מפולגת.</p> <p>2. הקמת ממשלה קואליציונית - מפלגות מתאחדות יחדיו להקמת ממשלה והשגת רוב בפרלמנט גם אם האידיאולוגיה שלהן שונה. ריבוי המפלגות מביא להקמת ממשלה קואליציונית, ובכך גורם לחוסר יציבות שלטונית, סחטנות של מפלגות קטנות ועוות רצון הבוחר בעקבות פשרות עם השותפים הקואליציונים.</p> <p>3. אין ייצוג איזורי – אין טיפול בבעיותיהם הספציפיות (אזורים חלשים יותר).</p> <p>4. אין מגע ישיר בין הבוחרים לנבחרים – מנגנוני המפלגה קובעים את רשימת המועמדים.</p>

עקרון הכרעת הרוב

הגדרה: ההחלטות במדינה מתקבלות עפ"י רצון רוב האזרחים, כולם (רוב ומיעוט) מחויבים להחלטות, והרוב מחויב לשמור על זכויותיו של המיעוט.

מדוע עקרון הכרעת הרוב הכרחי לדמוקרטיה?

- א. החלטת הרוב קרובה יותר להחלטת כל העם מבחינה מספרית: אם לא ניתן לרצות את כל העם הרי שלפחות יש לרצות את רובו.
- ב. מבטיח יציבות שלטונית בצורה טובה יותר: שלטון יחיד או מיעוט אינם יכולים לשלוט לאורך זמן כנגד רצון הרוב ויוחלפו בהזדמנות הראשונה.
- ג. הכרחי למניעת אנרכיה ועריצות: החלטות המתקבלות על ידי יחיד/מיעוט בניגוד לרצון רוב העם מחייבות שימוש בכח וכפייה – עריצות, ומביאות להתקוממות של הרוב כנגד שלטון המיעוט - אנרכיה

ביטוייו של עקרון הכרעת הרוב: בחירות כלליות, הצבעות בפרלמנט, הצבעות בממשלה, פסיקות בתי משפט ומשאל עם.

עריצות הרוב:

בעקרון הכרעת הרוב ההחלטות מתקבלות בהתאם לעמדת הרוב, ולכן קיימת סכנה לעריצות הרוב (דיקטטורה של הרוב). במקרה זה הרוב מנצל את כוחו לרעה, ומקבל החלטות הפוגעות בזכויות יסוד ובזכויות המיעוט, מבלי להתחשב בו. כדי שהכרעת הרוב תהיה דמוקרטית, אסור שהיא תפגע בזכויות האדם והמיעוט במדינה.

לדוגמא בגרמניה היטלר עלה לשלטון באופן דמוקרטי. לאחר עלייתו לשלטון, רוב העם הגרמני תמך בו, ובשם אותו רוב היטלר ביטל את זכויותיהם של היהודים והביא לרציחתם.

בדמוקרטיה הרוב חייב לאפשר למיעוט לחיות לפי השקפת עולמו ולנסות לזכות בפעם הבאה ברוב.

תרבות פוליטית דמוקרטית

הגדרה: ערכים, אמונות וצורות התנהגות המבטאים הזדהות עם עקרונות הדמוקרטיה. תרבות זו באה לידי ביטוי ברמה גבוהה של השתתפות בבחירות, השתתפות אזרחית, כיבוד זכויות אדם, אזרח ומיעוט והפנמת ערכים כמו פלורליזם, סובלנות והסכמיות. תרבות פוליטית דמוקרטית מחזקת את היציבות של המדינה הדמוקרטית. היא איננה קיימת במידה שווה בכל הדמוקרטיות.

עקרון הפלורליזם

הגדרה: הכרה בחשיבות ובזכות קיומן של דעות וקבוצות שונות, והכרה בזכותן של הקבוצות לבטא את השונות ביניהן ולהתארגן במסגרות שונות למימוש זכויותיהן והשגת האינטרסים והצרכים שלהן.

עקרון הסובלנות

הגדרה: הנכונות לקבל את השונה ממני בדעותיו ובאורח חייו ולנהוג כלפיו בכבוד, המנעות מתגובות אלימות (מילוליות או פיזיות) בעת מחלוקת, והמנעות מהפעלת סמכות שלטונית כלפי עמדות ביקורתיות או מרגיזות.

חשיבות עקרונות הפלורליזם והסובלנות במשטר דמוקרטי :

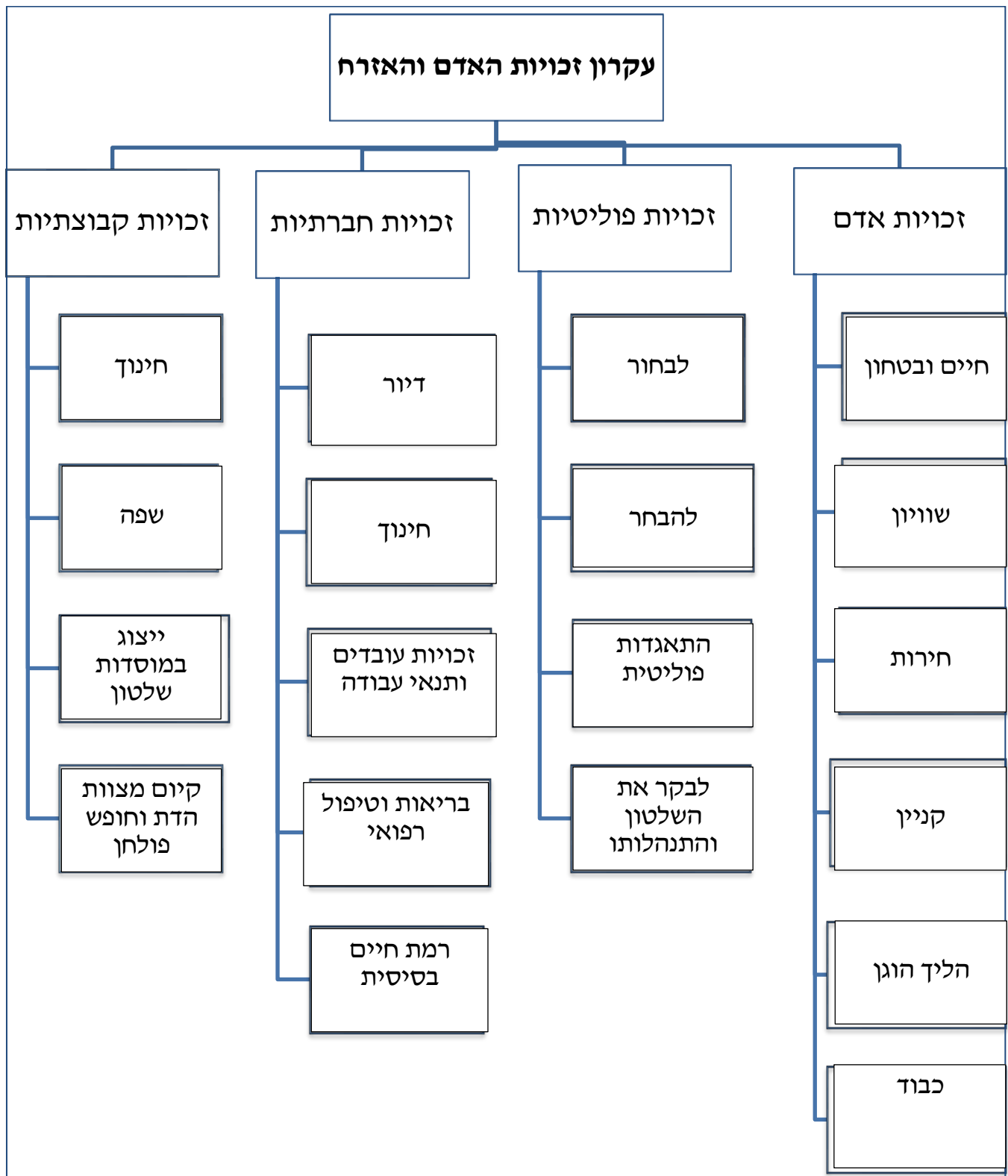
1. חיזוק שלטון העם: מעודדים פעילות והשתתפות ציבורית של האזרחים וכך להשפיע על השלטון.
2. חיזוק זכויות האדם והאזרח: מאפשרים שמירה על זכויות כגון חופש ביטוי, התארגנות והבעת הדעה.
3. הגבלת השלטון: מאפשרים קיומה של אופוזיציה ומפלגות שונות כאלטרנטיבה לשלטון ולפיקוח עליו.
4. הגדלת היציבות במדינה: כל קבוצה רשאית לפעול על פי חוק, ולכן סיכוי קטן שהיא תפעל בניגוד לחוק.

עקרון ההסכמיות

הגדרה: הסכמה רחבה בין קבוצות בחברה על כללי משחק בסיסיים ועל אופיין הבסיסי של החברה והמדינה. ההסכמה מחזקת את יציבות החברה ומאפשרת קיום משותף למרות חילוקי הדעות בנושאים אחרים. קיים מתח בין ערך הפלורליזם המעודד ריבוי דעות לערך ההסכמיות המחזק את האחידות.

כדי שאנשים בחברה יוכלו לחיות יחדיו ולהשאר מלוכדים, יש ליצור **בסיס משותף** לכולם עליו הם יסכימו. ההסכמה תהיה על **נושאים מרכזיים** - סוג המשטר (משטר דמוקרטי), אחריות המדינה על אזרחיה, כללי המשחק הפוליטי - בחירות כל 4 שנים, קבלת השלטון הנבחר גם אם אינך שותף לדעותיו וכו', נורמות חברתיות וערכים.

*** ככל שההסכמה בנושאים המרכזיים רחבה יותר, כך המדינה והחברה יציבות יותר.**

<u>זכויות קבוצתיות / תרבותיות</u> זכויות קבוצה; מוענקות	<u>זכויות חברתיות</u> זכויות פרט; מוענקות	<u>זכויות פוליטיות</u> זכויות יסוד של אזרח; טבעיות	<u>זכויות אדם</u> זכויות יסוד של אדם; טבעיות
---	---	--	--

עקרון זכויות אדם ואזרח

זכויות אדם/טבעיות

הגדרה - זכויות יסוד טבעיות, שיש לכל אדם מעצם היותו אדם, מרגע לידתו. המדינה איננה מעניקה אותן, ולכן אין לה זכות מוסרית לשלול אותן, והיא אחראית על הגנתן. זכויות אלו לא יוגבלו כעונש על התנהגות, אלא רק כתוצאה מהתנגשות עם זכויות אחרות. בין הזכויות הטבעיות הן – הזכות לחיים ובטחון, הזכות לקניין, חירות, שוויון, כבוד והליך הוגן.

התנגשות בין זכויות - זכויות יחסיות

זכויות האדם הן יחסיות ולא מוחלטות. במציאות הן מתנגשות וסותרות זו את זו ולא ניתן להגשימן באופן מלא - מימוש זכות אחת באה על חשבון זכות אחרת או על חשבון אינטרס ציבורי או מדיני. במקרים אלו ביהמ"ש עושה **איזון סביר** בין הזכויות – מחליט על פתרון שיאפשר הגנה מקסימלית על 2 הזכויות תוך פגיעה מידתית ומעטה ככל האפשר בכל אחת מהן.

ניתן להגביל זכויותיו של אדם רק כאשר מימושן פוגע בזכויות הזולת או באינטרס הציבורי.

תרשים זכויות אדם

זכויות פוליטיות

הגדרה – זכויות טבעיות, הקשורות לתחום הפוליטי, ומאפשרות לאזרח להשפיע על תהליכים פוליטיים במדינה. המדינה איננה מעניקה אותן ולכן איננה יכולה לשלול אותן באופן שרירותי. חובתה לדאוג שהן יתקיימו ויבדדו. הזכויות הפוליטיות הן הזכות לבחור, הזכות להבחר, הזכות להתאגדות פוליטית, והזכות לבקר את השלטון (חלקן זכויות אזרח בלבד, וחלקן מבוססות על הזכויות הטבעיות של כל אדם).

4 זכויות פוליטיות:

1. **הזכות לבחור** - זכותו של אזרח לקבוע את הרכב השלטון ובכך לבטא את עמדותיו הפוליטיות (זכות השייכת לאזרחים בלבד).
2. **הזכות להיבחר** – זכותו של אזרח להבחר לתפקיד במוסדות השלטון ובכך להשפיע על הנעשה במדינתו ולהביא לשינויים חברתיים, כלכליים ופוליטיים. (זכות השייכת לאזרחים בלבד).
3. **הזכות להתאגדות פוליטית** – זכותו של אזרח לחבור למפלגה או להקימה ובמסגרתה להשפיע על התנהלות המדינה (זכות השייכת לאזרחים בלבד).
4. **הזכות לבקר את השלטון** – זכותו של אזרח להביע את דעותיו ומחאתו על התנהלותו של השלטון ופעולותיו. ניתן לבקר את השלטון באמצעות הפגנות, אמצעי תקשורת, אומנות ועוד (הזכות איננה מוגבלת לאזרחי המדינה).

זכויות חברתיות

הגדרה: זכויות שהמדינה מעניקה לאזרחיה ע"י הקצאת משאבים במטרה להבטיח להם רמת חיים בסיסית וקיום אנושי בכבוד. הזכויות הן הזכות לחינוך, הזכות לבריאות וטיפול רפואי, הזכות לדיור, זכויות עובדים ותנאי עבודה והזכות לרמת חיים בסיסית (קיום בכבוד). כל מדינה מעניקה אותן במידה שונה בהתאם למדיניות החברתית-כלכלית שלה, מצבה הכלכלי ושיקול דעתה.

1. **הזכות לחינוך:** הזכות לקבל השכלה באמצעות המדינה כדי לרכוש ידע וכלים שיאפשרו לכל ילד לספק בעתיד את צרכיו ולהיות אזרח עצמאי כחלק מהחברה.
2. **הזכות לבריאות וטיפול רפואי:** הזכות לחיות בגוף בריא ושלם ולשם כך לקבל מהמדינה שירותי בריאות וטיפול רפואי בעת הצורך.
3. **הזכות לדיור:** הזכות לקורת גג ולתנאי מגורים נאותים.
4. **זכויות עובדים ותנאי עבודה:** זכותו של האדם העובד לתנאי העסקה נאותים, כגון הבטחת שכר מינימום, הגבלת שעות עבודה ומנוחה, תשלום על ימי חופשה והבראה, תשלום על שעות נוספות ועוד.
5. **הזכות לרמת חיים:** הזכות לחיות ברמת חיים סבירה ונאותה, שתאפשר לאדם קיום אנושי, ותסייע לו לחשוב ולהתנהל בצורה רציונאלית.

» **מדינה המחזיקה בגישה הסוציאל-דמוקרטית** – מעניקה זכויות חברתיות בצורה נרחבת המאפשרת לתושביה לחיות ברמת חיים אנושית וסבירה ותורמת לצמצום הפערים החברתיים-כלכליים.

» **מדינה המחזיקה בגישה הליברלית** – מעניקה זכויות חברתיות בצורה מצומצמת.

זכויות קבוצתיות / תרבותיות

הגדרה – זכויות שהמדינה הדמוקרטית מעניקה לקבוצות מיעוט במדינה במטרה לסייע להן לשמור על זהותן הייחודית. הזכויות אינן טבעיות ולכן המדינות לא חייבות להכיר בהן. הן מוענקות בהתאם להשקפת העולם והאינטרסים של השלטון.

1. **הזכות לחינוך** – מערכת חינוך עצמאית המלמדת בשפת המיעוט ועל פי תרבותו.
2. **הזכות לשפה** – הכרה בשפת המיעוט כשפה רשמית.
3. **הזכות לייצוג** במוסדות השלטון.
4. **הזכות לקיום מצוות הדת וחופש פולחן** – מתבטא גם בסיוע בהקמת מוסדות דת ותשלום משכורות לבעלי תפקידים.

» **קבוצת מיעוט** (מושג רקע) – קבוצה אשר לחבריה מרכיב ייחודי אחד או יותר, המבדיל אותה מאוכלוסיית הרוב בחברה, והיא מעוניינת לשמור על זהותה הייחודית. המרכיבים יכולים להיות שפה, תרבות, דת, מוצא, היסטוריה.

חובות האדם

חובות האדם כאדם

חובות האדם כלפי הזולת:

1. לכבד את זכויותיו של האחר ולנהוג בסובלנות.
2. לאפשר לזולת לממש את זכויותיו.
3. המנעות מפגיעה בזולת ובזכויותיו, התראה ונקיטת פעולה נגד פגיעה בזכויותיו של הזולת.

חובות האדם כאזרח

חובות האדם כלפי המדינה בה הוא חי:

1. ציות לחוק ולחובות שנקבעו בו: תשלום מסים, שירות צבאי, נאמנות למדינה.
2. השתתפות בעיצוב החיים הציבוריים: הצבעה בבחירות, ביקורת השלטון, השתתפות אזרחית.
3. תרומה לקהילה ולמדינה.

ערכים
אזרחיים

קשר בין זכויות לחובות

כל אדם רשאי לממש את זכויותיו ללא התניית מימושן במילוי חובותיו. אין לשלול מאדם זכות שאינה קשורה לעבירה שביצע, אלא חייב להיות קשר ישיר בין הזכות שנשללה לבין החובה שלא מולאה. לדוג' לא ניתן לשלול מאסיר את הזכות לבחור, אך כן הוגבלה זכותו לחופש התנועה משום שפגע במישהו.

גישות חברתיות-כלכליות - הגישה הליברלית והגישה הסוציאל-דמוקרטית

כל המדינות הדמוקרטיות דוגלות בשוויון וחירות פוליטיים ובשוויון בפני החוק
אך שונות זו מזו במימוש הערכים בתחום החברתי-כלכלי.

הגישה הליברלית

מדיניות חברתית-כלכלית שמדגישה את החירות הכלכלית על פני שוויון חברתי-כלכלי.
הגישה דוגלת במינימום מעורבות של המדינה בחייו של הפרט בתחום החברתי-כלכלי, בשוק חופשי, יוזמה פרטית ותחרות, ורואה בפרט אחראי על חייו ורווחתו.
כך הפרט יגיע למיצוי הפוטנציאל האישי שלו והחברה תהיה טובה יותר.
מדינה כזו לא תפעל לצמצום פערים חברתיים וקידום שוויון כדי לא לפגוע בחירויות הפרט.
לפיכך המדינה תמעט במסים, תצמצם שירותים חברתיים, תנקוט בהפרטה, קיצוץ תקציבים וצמצום קצבאות.

הגישה הסוציאל-דמוקרטית

מדיניות חברתית-כלכלית שמדגישה את השוויון החברתי-כלכלי על פני החירות הכלכלית.
הגישה מאמינה באחריות המדינה כלפי אזרחיה ורווחתם, על קידום שוויון חברתי-כלכלי ועל צמצום פערים.
לכן היא דוגלת במעורבות רבה של המדינה בחיי הפרט בתחום החברתי-כלכלי, המתבטאת בגביית מסים גבוהים, ובתמורה מתן שירותים חברתיים נרחבים (בחינם או בתשלום נמוך), סבסוד שירותים וחקיקה חברתית כדי ליצור רשת בטחון סוציאלי רחבה.

בפועל בכל מדינה דמוקרטית קיים שילוב של 2 הגישות אך עם נטייה לאחת מהן.

עקרון הגבלת השלטון

הגדרה: השלטון מחזיק באמצעים (כלכליים, אנושיים, מקורות מידע, מנגנוני אכיפה) המעניקים לו עצמה רבה. כתוצאה מכך, קיימת סכנה שהשלטון ינצל לרעה את כוחו ויפגע בזכויות אדם אזור ומיעוט. לכן במדינה דמוקרטית נוקטים בהפרדת רשויות ובאמצעים פורמאליים ובלתי פורמאליים למניעת עריצות השלטון.

האמצעים להגבלת השלטון

» עקרון הפרדת הרשויות:

במדינה דמוקרטית הכח השלטוני מפוצל לשלוש רשויות שלטון נפרדות – מחוקקת, מבצעת ושופטת, במטרה להגביל את השלטון, למנוע ריכוז כח בידי גורם שלטוני אחד, להגן על זכויות האדם והאזרח וליעל את עבודת הרשויות. ההפרדה בין הרשויות איננה מוחלטת – כל רשות אחראית על תחומה אך קיים גם עירוב סמכויות ביניהן – כך מתקיימים בין הרשויות יחסי איזון וריסון הדדי, פיקוח ובקרה (מערכת איזונים ובלמים)

» מנגנוני פיקוח וביקורת:

מנגנוני פיקוח וביקורת פורמליים (מוסדיים):

גופים ומוסדות שלטוניים, כגון הפרלמנט (אופוזיציה, ועדות הכנסת, כלים פרלמנטריים), מבקר המדינה, נציב תלונות הציבור ומערכת המשפט, שהוסמכו בחוק לבקר את השלטון במטרה להגביל אותו, לפקח עליו ועל חוקיות פעולותיו. הביקורת נעשית באמצעות פרסום דוחות, הנחיות, חוקים, ומסמכים רשמיים המציגים את פעולות השלטון.

א. הפרלמנט (=כנסת):

מייצג את האזרחים ובעל תפקיד חשוב בפיקוח על פעולות הממשלה. הפיקוח נעשה באמצעות:

1. **חקיקה:** הפרלמנט מגביל את הממשלה ומפקח על פעולותיה, עלתקציב המדינה וגביית המסים באמצעות חקיקת החוקים להם היא כפופה.
2. **אופוזיציה:** מורכבת מחברי הפרלמנט שאינם חברים בממשלה. הם מבקרים את פעולות הממשלה ומפקחים עליה בחקיקה, בועדות הכנסת ועוד.
3. **הצבעת אי אמון:** במשטר פרלמנטרי הפרלמנט יכול להפיל את הממשלה באמצעות הצבעת אי אמון בה.

ב. מבקר המדינה

גוף שעורך ביקורת על פעולות הממשלה ובודק אם היא פועלת באופן תקין, יעיל, חסכוני, חוקי וששומר על טוהר המידות. בראש המוסד עומד מבקר המדינה היוזם את הבדיקות השונות של הגופים הציבוריים ומפרסם את מסקנותיו מדי שנה בדו"ח המתפרסם ברבים ומעורר דיון ציבורי. מבקר המדינה נבחר על ידי הכנסת, מהווה שליח שלה, ואיננו תלוי בממשלה.

ג. נציב תלונות הציבור (אומבדסמן)

הנציב מטפל בתלונות של אזרחים שנפגעו ע"י רשויות השלטון בטענה שפעלו בצורה לא חוקית או צודקת. באמצעות הבדיקה שעורך הנציב ניתן לתקן את הליקויים או המחדלים. במדינת ישראל מוסד מבקר המדינה מכהן גם כנציב תלונות הציבור.

ד. מערכת המשפט:

בתי המשפט בודקים לאחר פניה של אזרחים (או גופים) את חוקיות פעולות השלטון, ואם החקיקה של הרשות המחוקקת היא ראויה, במטרה לרסן את השלטון ולהגן על זכויות האדם והאזרח. בישראל – בג"צ (בית המשפט הגבוה לצדק) מטפל בפניות של אזרחים על פגיעה בזכויותיהם.

מנגנוני פיקוח וביקורת בלתי-פורמליים (לא מוסדיים):

אזרחים, קבוצות וגופים שונים המבקרים את השלטון מיוזמתם האישית ללא הסמכה בחוק, במטרה להגביל את השלטון, לפקח עליו ועל חוקיות פעולותיו. הביקורת נעשית באמצעות הפגנות, שביתות, עצרות, עצומות, יצירות אומנות (קולנוע, טלוויזיה, תיאטרון, ספרות, אמנות פלסטית), הופעה וכתבה באמצעי התקשורת וברשתות חברתיות, על מנת ליצור לחץ על קובעי המדיניות ולשם יצירת דיון ציבורי בנושאים פוליטיים וחברתיים.

א. אמצעי התקשורת:

אמצעי התקשורת ההמוניים - רדיו, טלוויזיה, עיתונות ואינטרנט, מדווחים על פעולות השלטון, מפרשים ומבקרים אותן, חושפים שחיתויות ומחדלים שלטוניים. מידע זה חיוני לציבור לשם גיבוש ונקיטת עמדה בנוגע למדיניות הממשלה.

ב. דעת הקהל:

האזרחים מביעים את דעתם ומבקרים את השלטון באמצעות פניה לאמצעי התקשורת, הפגנות, שביתות, עצרות, מכתבים, עצומות, הצטרפות לארגונים שונים ותנועות מחאה ועוד. המטרה היא לעורר דיון ציבורי בנושאים שונים ולהפעיל לחץ על השלטון לשנות את מדיניותו.

ג. אמנות:

הבעת ביקורת פוליטית וחברתית כלפי השלטון באמצעות סרטים, קריקטורות, תוכניות סאטירה, שירי מחאה, גרפיטי, פסלים ועוד במטרה להשפיע על דעת הקהל והשלטון.

» חוקה

החוקה היא מסמך המייצג את חזון המדינה, מערכת הנורמות, המאפיינים הייחודיים של המדינה וערכי היסוד שלה. החוקה קובעת את מבנה רשויות השלטון סמכויותיהן והיחסים ביניהן, וכוללת את עקרונות השמירה על זכויות האדם, האזרח והמיעוט במדינה. החוקה בעלת עליונות משפטית על חקיקה רגילה, ותפקידה להגביל ולרסן את כוחו של השלטון, לשמור על הקביעות והרציפות של מוסדותיו והיחסים ביניהם, ולהגן על זכויות האדם, האזרח והמיעוט.

העקרונות הדמוקרטיים הבאים לידי ביטוי בחוקה:

1. הסכמיות – קביעת כללי משחק מוסכמים
2. שלטון החוק – החוקה מחייבת את כולם, גם השלטון כפוף.
3. הגבלת השלטון – החוקה קובעת מסגרת פעולה לשלטון.
4. זכויות אדם – החוקה מציינת את זכויות האדם ומבטיחה את שמירתן.

עקרון שלטון החוק

הגדרה: מערכת כללים ונהלים, שהתקבלו ברשות המחוקקת באופן דמוקרטי ע"י נציגי העם, ואשר קובעים לאזרח ולשלטון מה מותר ומה אסור. רשויות השלטון והאזרחים כפופים לחוק, חייבים לציית לו, וכולם שווים בפני החוק. תוכן החוק משקף ערכים דמוקרטיים – מגן על זכויות אדם, אזרח ומיעוט ומגביל את סמכויות השלטון.

גבולות הציות לחוק במשטר דמוקרטי

- עבריינות – הפרת חוק -

אלימות פוליטית

פעולה כוחנית (פגיעה פיזית או הסתה לאלימות) קיצונית כנגד נציגי השלטון, מוסדות, ארגונים או כל אדם בשל עמדתם הפוליטית. הפעולה נובעת מהרצון לקדם עמדה פוליטית מסוימת, והיא מהווה איום על עצם קיומו של המשטר הדמוקרטי. ארוע האלימות הקשה ביותר בתולדות המדינה הוא רצח רבין.

עבריינות שלטונית

הפרת חוק ע"י אדם בעל תפקיד ברשויות השלטון, המנצל את סמכותו הציבורית לרעה או משתמש במשאבים של הציבור שלא כדין. הפרת החוק יכולה לנבוע מאינטרס אישי, אינטרס קבוצתי או תפיסה אידיאולוגית.

- סרבנות - ספק ומחלוקת בנוגע למחויבות לציות לחוק -

סרבנות: אי הסכמה של אזרח למלא את חוקי המדינה מטעמים מצפוניים, אידיאולוגיים או פוליטיים.

סרבנות מטעמי מצפון ואידיאולוגיה:

הסרבן מעדיף לפעול עפ"י ערכיו האישיים (אידיאולוגיה, אמונה דתית, מצפון או מוסר) מאשר לחוק הסותר אותם, ולכן מפר את החוק, תוך מוכנות לשאת בעונש על כך. הסרבנות מאיימת על השלטון הדמוקרטי, וקיים ויכוח על הלגיטימיות שלה.

דוגמאות - פציפיסטים המסרבים לשרת בצבא בגלל התנגדותם לפעול באלימות; סירוב לפנות ישובים יהודיים (מנוגד לאידיאולוגיה של א"י ישראל השלימה / יהודי לא מגרש יהודי), סירוב לשלם מיסים בטענה שהממשלה לא מבצעת את מדיניותה כראוי

פקודה "בלתי חוקית בעליל":

הוראה הניתנת על ידי מפקד מוסמך וסותרת ערכי מוסר ומצפון אנושי בסיסיים. אי החוקיות ואי המוסריות שלה גלויות ומובהקות, ו"דגל שחור" מתנוסס מעליה.

לפקודה זו חובה לסרב. ציות לפקודה יגרום להעמדה לדין של נותן הפקודה והמבצע

לדוגמא – משפטי נירנברג, פרשת כפר קאסם

פקודה בלתי חוקית (רגילה) (מושג רקע):

הוראה הניתנת על ידי מפקד מוסמך אך סותרת את החוק או הנחיות הצבא או חורגת מסמכות נותן הפקודה.

כלומר זוהי פקודה לא חוקית מבחינה משפטית אך אינה מעמידה דילמה מוסרית.

במסגרת צבאית חובה על הפקוד לציית לה. אי ציות יגרום להעמדתו לדין. נותן ההוראה נושא באחריות על הפרת החוק, ולאחר ביצוע הפקודה, הפקוד יוכל להתלונן עליו.

גבולות בדמוקרטיה

עקרון הדמוקרטיה המתגוננת

הגנה על המשטר הדמוקרטי במדינה מפני אדם או קבוצה שפועלים בזירה הציבורית במטרה לפגוע בו או באופי המדינה תוך ניצול הכלים הדמוקרטיים. כשנשקפת סכנה ממשית לדמוקרטיה או לשלטון, המדינה מתגוננת על ידי פגיעה בזכויות יסוד, כגון הזכות להיבחר, הזכות להתארגן ולפעול פוליטית, חופש הביטוי, חופש התנועה, חופש ההתארגנות והוצאה אל מחוץ לחוק תנועות ומפלגות אנטי-דמוקרטיות.

מדינות אירופה מאמצות גישה זו בשל ניסיון ההיסטורי: הקמתו של המשטר הנאצי בדרכים דמוקרטיות.

דמוקרטיה מתגוננת בישראל

במדינת ישראל נעשה שימוש בעקרון הדמוקרטיה המתגוננת. אחת הדרכים הינה פסילת רשימות או מועמדים לכנסת. על פי חוק יסוד הכנסת וחוק המפלגות, מפלגה לא יכולה להשתתף בבחירות לכנסת אם בין מטרותיה:

1. שלילת קיומה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית
2. הסתה לגזענות
3. תמיכה במאבק מזוין של מדינת אויב או ארגון טרור נגד מדינת ישראל

אי קבלת עקרון הדמוקרטיה המתגוננת (מושג רקע)

תפיסה המאפשרת התארגנות ופעילות של מפלגות וארגונים אנטי דמוקרטיים במדינה דמוקרטית מתוך האמונה, כי אסור למדינה דמוקרטית לפגוע בזכויות האדם והאזרח, למעט במקרים של מעשים פליליים. בהתאם לכך, בארה"ב אין אוסרים התארגנות והפגנות של קבוצות גזעניות ואנטי-דמוקרטיות כל עוד לא נעשה מעשה פלילי המצדיק את הגבלת זכויות היסוד. במדינה המאמצת גישה זו קיימת סכנה למשטר הדמוקרטי מאחר והמדינה אינה נוקטת שום אמצעי כנגד התארגנות ופעילות של קבוצות אנטי-דמוקרטיות הפועלות להפלתה.

בטחון ודמוקרטיה

במדינות דמוקרטיות ישנם חוקים ואמצעים המתירים לפגוע בחירויות יסוד בעת סכנה ממשית לבטחון המדינה, למשל בזמן חירום ומלחמה, במטרה להגן על הבטחון ולאפשר את המשך קיומה של המדינה ואת הסדר הציבורי. חוקים אלו יוצרים מתח והתנגשות בין עקרונות הדמוקרטיה ומימוש זכויות האדם והאזרח לבין הבטחת בטחון המדינה. ביניהם:

תקנות לשעת חירום/ חקיקת חירום

הממשלה מוסמכת להתקין תקנות לשעת חירום במטרה להגן על המדינה, על ביטחון הציבור ולשם אספקת שירותים חיוניים. תקנות אלו יכולות לגבור על הוראות חוקים רגילים (למעט חוקים חסינים כמו ח"י: כבוד האדם וחירותו, ח"י: חופש העיסוק וח"י: הכנסת). לפי החוק בישראל ניתן להתקין רק כשהכנסת מכריזה על מצב חירום במדינה. בפועל, מאז הקמת המדינה מוכרז בה על-ידי הכנסת מצב חירום (ההכרזה מחודשת אחת לשנה).

מעצר מנהלי

מעצר מניעתי מיידי ללא הליך פלילי רגיל כנגד העצור, כלומר גם מבלי שיואשם בביצוע עבירה כלשהי. מטרתו למנוע פגיעה בביטחון הציבור והמדינה. הליך זה נתון לביקורת רבה בשל הפגיעה הקשה בזכויות ולכן חלות עליו הגבלות בחוק (בסמכות שר הביטחון בלבד להורות על ביצועו, תקף לתקופה של 6 חודשים וניתן להארכה).

מאפייניה היהודיים של מדינת ישראל

באים לידי ביטוי בסמלים, בשפה, במוסדות, בחקיקה ובהסכם ה"סטטוס קוו".

סמלי המדינה

סמלי המדינה הקבועים בחוק מבטאים את זהותה היהודית

סמל המדינה

מנורה בת שבעה קנים ומשני צדיה ענפי זית, שנפגשים עם הכתובת "ישראל". הסמל מסמל את מנורת הזהב שעמדה בבית המקדש. ענפי הזית מסמלים את שמן הזית ששימש להדלקתה, ומייצגים את שאיפת העם היהודי לשלום (סיפור המבול). הסמל מופיע על המסמכים הרשמיים של המדינה.

דגל המדינה

דגל המדינה מורכב ממגן דוד על רקע לבן ופסים אופקיים בצבע תכלת. צורת הדגל דומה לטלית, צבעי התכלת והלבן מבוססים על צבעי הציצית המקראית וצבעי בגדי הכהן הגדול ביום כיפור. הצבע הלבן מסמל קדושה וטוהרה, והמגן דוד הינו סמל יהודי מסורתי. הדגל מונף בטקסים ואירועים מיוחדים, ובמוסדות ממלכתיים וציבוריים בהתאם לחוק.

ההמנון

ההמנון "התקווה" שנכתב ע"י נפתלי הרץ אימבר הוא ההמנון הלאומי של מדינת ישראל. ההמנון מבטא את געגועיו של העם היהודי לארצו ואת שאיפתו לחזור אליה ולחדש בה את חרותו המדינית ("עין לציון צופיה", "התקווה", "להיות עם חופשי בארצנו"). עד 2004 לא ניתן להמנון תוקף חוקי מתוך התחשבות במיעוטים בשל הקושי שלהם להזדהות עם מילותיו, אולם בשנה זו הוגדרה "התקווה" כהמנון רשמי של מדינת ישראל בחוק הדגל, הסמל וההמנון המדינה.

השפה העברית

- » עברית היא השפה הרשמית של מדינת ישראל, המדוברת ע"י רוב אזרחיה, ובה נכתבים חוקי המדינה, תקנות הממשלה ופסיקות בתי המשפט. היא מופיעה על מסמכים רשמיים, שטרות כסף, בולים ושלטי רחובות.
- » אין חוק הקובע את מעמדה הרשמי, אלא מעמדה נקבע בחקיקה מתקופת המנדט המקנה לעברית ולערבית מעמד של שפות רשמיות (לאחר ביטול מעמד השפה האנגלית). אולם החקיקה והפסיקה בישראל מקנות עדיפות לשפה העברית כביטוי לאופייה היהודי של המדינה.

לוח השנה העברי

לוח השנה העברי הוא לוח השנה הרשמי של מדינת ישראל כביטוי לאופייה היהודי של המדינה. החגים היהודיים הינם ימי שבתון רשמיים במדינה ומועדיהם נקבעים על פי התאריך בלוח העברי. החוק מחייב שימוש בתאריך עברי בכל מסמך רשמי היוצא מטעם המדינה.

חוקים

קיימות 3 קבוצות של חוקים בעלי אופי יהודי:

- חוקים הנותנים ביטוי לדת היהודית (מטרתם לטפח את הקשר של העם היהודי לדת ולמסורת) -

חוק שיפוט בתי דין רבניים – 1953: קובע שכל אזרחי ישראל מחויבים להתחתן ולהתגרש במסגרת בתי הדין של בני דתם. נישואין וגירושין של יהודים בישראל יערכו על פי דין תורה (החל מ-2010 המדינה מאפשרת נישואין אזרחיים לאזרחים שהינם חסרי דת).

חוק שעות עבודה ומנוחה – 1951: החוק מגדיר את שעות העבודה וימי העבודה והמנוחה במשק. ליהודים נקבעו השבת והחגים כימי מנוחה רשמיים על פי המסורת היהודית. ליהודים השבת כיום השבתון השבועי ("ישיבתת בו מכל מלאכה"), למוסלמים יום ששי ולנוצרים יום ראשון. אין להעסיק עובד בימים אלו, אלא עפ"י היתר של שר העבודה, ואין להפלות בקבלת עובדים שומרי מצוות.

חוק חג המצות – 1986: אוסר על בעלי עסקים יהודיים הצגת ומכירת מוצרי חמץ ברשות הרבים בישובים יהודיים במהלך חג הפסח. החוק אינו אוסר אכילת חמץ. החוק לא חל על אוכלוסיה לא יהודית.

חוק איסור גידול חזיר – 1962: אוסר גידול חזיר באזורים יהודיים ומוסלמים בישראל. החוק מסמל על פי ההלכה היהודית הסתייגות מגידול בעלי חיים טמאים על אדמת הקודש. החוק אינו אוסר על אכילת חזיר או גידול חיות לא כשרות אחרות.

- חוקים הנותנים ביטוי לתרבות ולמורשת היהודית (מטרתם לטפח תרבות וערכים יהודיים לאזרחים) -

חוק יום הזכרון לשואה ולגבורה – 1959: קובע את יום כ"ז בניסן כיום זיכרון שנתי להתייחדות עם הנספים ולציין מאבק העם היהודי בשואה. החוק נועד לשמר את מורשתו של העם היהודי ששרד בשואה בבחינת לזכור ולא לשכוח.

חוק רשות השידור – 1965: קובע את יעדיו של השידור הציבורי בישראל, ביניהם חיזוק זהותה הציונית של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, וחיזוק הקשר עם היהדות והמורשת היהודית. הרשות מחויבת להגיש תוכניות ברוח המורשת לקראת ימי שיש, שבת והחגים.

חוק יסודות המשפט – 1981: מנחה את בתי המשפט לפסוק על פי "עקרונות החרות, הצדק והיושר שבמורשת ישראל" (המתבססים על המשפט העברי) במקרים בהם אין חקיקה ראשית או חקיקה שיפוטית אחרת המתייחסת למקרה.

חוק חינוך ממלכתי: החוק מגדיר את היעדים של מערכת החינוך הממלכתי בישראל, ביניהם לימוד מורשת ישראל, המסורת והתרבות היהודית, תולדות העם היהודי ואהבת הארץ (בנוסף לחינוך לאהבת כל אדם, לנאמנות למדינה, לערכים דמוקרטיים).

החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם – 1950: קובע שלמדינת ישראל הסמכות לשפוט נאצים ועוזריהם על מעשיהם בשם העם היהודי על מעשים שעשו לפני קום המדינה לאנשים שלא היו אזרחיה. החוק קובע כללי ענישה ייחודיים (כולל עונש מוות) על פשעיהם.

- חוקים יהודיים הנותנים ביטוי ללאום היהודי (מטרתם להבטיח רוב יהודי) -

חוק השבות וחוק האזרחות – 1952: חוק השבות קובע את זכותו של כל יהודי הרוצה בכך לעלות למדינת ישראל. זכות זו ניתנת גם לבן זוג לבן ולנכד ולבני זוגם. מתוקף זכות זו ניתנת אזרחות על פי חוק האזרחות. חוק האזרחות קובע את התנאים לקבלת אזרחות ישראלית עבור יהודים ולא יהודים - מכח חוק השבות, מכוח ישיבה בארץ, מכח לידה, מכח לידה וישיבה, מכח התאזרחות או הענקה.

חוק יסוד מקרקעי ישראל – 1980: קובע כי אדמות המדינה (הכוללות את אדמות הקק"ל) ניתנות לחכירה בלבד ולא למכירה, וכי אדמות קק"ל יוחזרו ליהודים בלבד. החוק נועד לשמירה על אדמות הקק"ל שנקנו במהלך השנים בידי יהודים למען פיתוח התיישבות יהודית (החוק ודרכי יישומו נתונים במחלוקת ציבורית ובשנים האחרונות חלו כמה שינויים בצורת יישומו).

הסכם הסטטוס קוו

הסדר המתבסס על מכתב הצהרת הכוונות שנשלח בשנת 1947 מהנהלת הסוכנות היהודית ע"י דוד בן גוריון למפלגה החרדית אגודת ישראל. הסכם זה קבע, כי מעמדה של הדת במדינת ישראל יוסדר בהתאם למתכונת שהייתה נהוגה בישוב היהודי בתקופת המנדט בארץ ישראל. מטרת ההסדר היתה הכרעת מחלוקות בנושאי דת ומדינה והנחיית יחסי דתיים וחילוניים, על מנת להשיג שיתוף פעולה בהקמת המדינה ולאפשר חיים משותפים בה.

בהתאם לכך, בהסכם נקבע, כי במדינה החדשה ישמר המצב הקיים ב- 4 נושאי דת ומדינה מרכזיים (אשכ"ח):

1. **אישות** – נישואין וגירושין של יהודים יתנהלו בהתאם להלכה. לבתי הדין הרבניים סמכות בלעדית לדון בענייני אישות (חוק שיפוט בתי דין רבניים).
2. **שבת** – הגדרת השבת כיום המנוחה הרשמי ליהודים במדינת ישראל. השבת תשמר במקומות ציבוריים. דוגמאות: אי קיום תחבורה ציבורית בשבת, איסור עבודה בשבת במוסדות הממלכתיים ובקרב יהודים ככלל (חוק שעות עבודה ומנוחה).
3. **כשרות** – שמירת כשרות במטבחי המוסדות הממלכתיים (פקודת מאכל כשר לחיילים).
4. **חינוך** – מתן אוטונומיה לזרם הדתי ולזרם החרדי בתחום החינוך (נשמרו מסגרות חינוך נפרדות לזרמים השונים ביהדות) (חוק חינוך ממלכתי).

רוב ההסכם נקבע בחקיקה ואופן שימורו ויישומו נתונים לאורך כל השנים בויכוח ציבורי.

יהדות התפוצות

מרכיבי הזהות של יהדות התפוצות

מגמות בדמוגרפיה של העם היהודי בעולם

העם היהודי מונה כ-13 מיליון איש, ומתפרס על פני מדינות שונות ברחבי העולם. בשנים האחרונות הצטמצם מס' היהודים בעולם וצפוי כי מגמה זו תמשך בעתיד בעקבות ריבוי נישואי תערובת.

2 מרכזי המחיה העיקריים של היהודים הם ישראל בה חיים כ-6 מיליון יהודים (מעל 40%), וארה"ב בה חיים כ-5.5 מיליון יהודים. יהודי ארה"ב מבוססים מבחינה כלכלית ולכן מימדי ההטמעות שלהם באוכלוסיה גדולים וממדי העליה לארץ קטנים. הקבוצה הדתית הגדולה ביהדות ארה"ב היא הקבוצה הרפורמית, אחריה הקונסרבטיבית, ורק אחריה האורתודוקסית, בניגוד למצב בישראל בו רוב מוחלט של הדתיים מגדירים עצמם אורתודוקסים.

ריכוזים גדולים נוספים של יהודים מצויים בצרפת, בריטניה, רוסיה, ארגנטינה, ברזיל וגרמניה. כמחצית מיהודי מערב אירופה מנהלת חיי קהילה המבוססים על התרבות והמסורת היהודית. היתר מתרחקים מהתרבות היהודית.

באמריקה הדרומית חיים כמיליון יהודים - מרבית היהודים שומרים על הזיקה היהודית-לאומית באמצעות חיים קהילתיים והקמת בתי ספר יהודיים.

באוסטרליה ובדרום אפריקה ישנם ריכוזים יהודיים מבוססים כלכלית המשולבים היטב בקהילה, אך גם שומרים על זיקה יהודית.

מאז קום המדינה נותרו במדינות האסלאם בערים הגדולות קהילות יהודיות קטנות השומרות על זיקה ליהדות, כגון מרוקו בה חיים כ-5000 יהודים, וטורקיה בה חיים כ-20 אלף יהודים.

הדילמות והבעיות עמן מתמודדות הקהילות היהודיות בתפוצות

1. המשכיות התפוצה היהודית - הנטיה של הדור היהודי הצעיר וביחוד החילוניים להשתלב בחברה הסובבת ולהתרחק מהמסגרת הקהילתית היהודית, וכן החלשות הזהות היהודית הלאומית והדתית המקורית מסכנות את ההשרדות וההמשכיות של התפוצה היהודית.
2. נאמנות - יהודי התפוצות לעתים מואשמים בנאמנות כפולה – למדינה שהם חיים בה מצד אחד ולמדינת ישראל מצד שני. מצב זה משפיע לעתים על נכונותם של יהודי התפוצות לפעול למען ישראל.
3. תמיכה בישראל – ישראל מצפה מיהודי התפוצות לתמיכה והזדהות עמה. התמיכה של יהודי התפוצות גוברת כשפוקדים את ישראל משברים, אולם התמיכה יורדת כאשר מדינת ישראל מפעילה מדיניות שאיננה מתיישבת עם צרכי התפוצות ונטיותיהן.

מגילת העצמאות - הביטויים לקשר שבין מדינת ישראל לעם היהודי בתפוצות

- » השואה הוכיחה שיש צורך בפתרון בעיית העם היהודי ע"י חידוש מדינתו שתפתח את שעריה לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד אומה שוות זכויות.
- » זכותו הטבעית של העם היהודי להקים מדינה עצמאית כמו כל עם אחר.
- » מדינת ישראל תהיה פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות.
- » קריאה לעם היהודי בתפוצות לסייע בהקמת המדינה.

היחסים בין מדינת ישראל ליהודי התפוצות

יהודי ישראל ויהודי התפוצות מאמינים שהם חולקים גורל משותף, דבר המתבטא ביחסים ביניהם.

- מחויבותה של מדינת ישראל כלפי יהדות התפוצות -

מחויבות המדינה ליהדות התפוצות ושלומה באה לידי ביטוי בתחומים שונים המבטאים את תפיסתה כמדינת הלאום של כל העם היהודי. ביניהם ניתן למנות:

חוק השבות וחוק האזרחות הקובעים שכל יהודי זכאי לעלות לארץ ולקבל בה באופן אוטומטי אזרחות.

חוק העונשין הישראלי כולל סעיף הקובע שהמדינה רשאית לשפוט אדם שפגע ביהודי עקב היותו יהודי, גם אם הפשע נעשה מחוץ לשטחה של המדינה וכלפי יהודי שאיננו אזרח המדינה.

מוסדות רשמיים של המדינה המטפלים בחיזוק זהותה היהודית של יהדות התפוצות ובעלייתה לישראל, כגון:

1. **המשרד לקליטת עליה** הפועל לעידוד עליית יהודים לישראל ומסייע בקליטתם ובשילובם המהיר במדינה (סיוע כלכלי, סל קליטה, לימוד שפה עברית ועוד).
2. **משרד התפוצות**: דואג לחיזוק החינוך והתרבות היהודיים ולתמיכה במוסדות חינוך יהודיים (שולח שליחי עליה, מורים ומדריכים לקהילות יהודיות שונות לקידום פעילות חינוכית ותרבותית יהודית, לימוד השפה העברית, שימור הקשר בין יהודי התפוצות לישראל ועידוד עלייה לארץ).
3. **ההסתדרות הציונית העולמית והסוכנות היהודית** המעוגנות בחוק, מטפחות את הקשר בין ישראל ליהדות התפוצות ע"י ישוב הארץ וחינוך יהודי ציוני בארץ ובגולה.

פעולות חילוץ וסיוע ליהודים במצוקה: ישראל פונה למדינות אחרות בתביעה שידאגו לבטחון אזרחיהן היהודיים בעיקר בתקופות של גילויי שנאה ופגיעות ביהודים, כדוגמת הוצאת יהודים מאיראן בתקופת המהפכה, מבצע משה 1984 ומבצע שלמה 1991 כשהמדינה פעלה באמצעות צה"ל והמוסד להעלאת יהודי אתיופיה לארץ, פניה לצרפת שתדאג לבטחון היהודים ועוד.

חוק עשיית דין בנאצים ועוזריהם הקובע, כי המדינה תעמיד לדין אדם על פשעים נגד העם היהודי שנעשו בזמן השואה. בתוקף חוק זה הובא לארץ אדולף אייכמן, ואחריו איוון דמיאניוק, אשר הועמדו לדין על פשעיהם נגד העם היהודי.

- יחסה של יהדות התפוצות כלפי מדינת ישראל -

תחושת הזדהות ושייכות – רבים מיהודי העולם חשים קרבה והזדהות עם מדינת ישראל על אף היותם אזרחים במדינותיהם. במקרים מסוימים הדבר גורם לדילמות של "נאמנות כפולה".

תמיכה פוליטית בישראל – יהודי התפוצות פועלים ליצירת דעת קהל אוהדת לישראל ולמדיניותה באמצעות ארגון מצעדים, הפגנות ועצרות הזדהות עם מדינת ישראל. השדולה היהודית פועלת בקונגרס האמריקאי לשכנוע חברי קונגרס לקבל החלטות לטובת ישראל ולמנוע הצעות שעלולות לגרום לה נזק.

תמיכה כלכלית בישראל – יהדות התפוצות תורמת ומגייסת כספים רבים (חלקם בעזרת המגבית היהודית המאוחדת - קרן סיוע של ההסתדרות הציונית העולמית) למדינת ישראל לחיזוק הכלכלה, הבטחון, חינוך ורווחה, ולפרויקטים מיוחדים כגון שיקום שכונות, מלגות לסטודנטים, הוצאות מיוחדות בעת מלחמה ועוד.

הדור הצעיר בקהילות רבות מזדהה פחות עם ישראל ונעשים מאמצים לחיזוק הזדהות זו (פרויקט תגלית, מסע, שליחי הסוכנות היהודית וכדומה)

מעורבות יהדות התפוצות בקבלת החלטותיה של מדינת ישראל

ישנם חילוקי דעות בין יהדות התפוצות ומדינת ישראל האם ובאיזו מידה צריכה ישראל להתחשב בעמדתם של יהודי התפוצות בקבלת החלטות בתחומים שונים כגון דת (למשל מיהו יהודי וסוגיית הגיור) ומדיניות חוץ ובטחון (למשל המו"מ עם הפלסטינים):

התומכים בכך טוענים, כי המדינה צריכה לשתף את יהדות התפוצות בהחלטות מדיניות, שכן החלטות אלו משפעות גם על היהודים בגולה.

המתנגדים לכך טוענים, שאין ליהודי הגולה הזכות להתערב בהחלטות, משום שאינם אזרחי המדינה ואינם נושאים בחובות הנגזרות מכך.

הנושא בא לידי ביטוי בשתי סוגיות מרכזיות:

- גיור:** ישראל מכירה בגיור האורתודוקסי כגיור רשמי בלעדי. התנגדות הרבנות לקבל גיורים של רבנים רפורמים וקונסרבטיבים מעוררת מחלוקות עם יהודי התפוצות שרובם אינם אורתודוקסים. המחלוקות באות לידי ביטוי בסוגיות - ההגדרה מיהו יהודי והאם יהודי שעבר גיור לא אורתודוכסי ייחשב יהודי, מי רשאי לגייר, הכרה בנישואין בין גר רפורמי ליהודי בארץ וכו'.
- מדיניות חוץ ובטחון:** האם ראוי שמנהיגי העם היהודי בגולה יהיו מעורבים בהחלטות מנהיגי המדינה הנבחרים בכל הנוגע למו"מ בין ישראל לפלסטינים, חלוקת ירושלים וכד'

המיעוטים בישראל

מיעוט

קבוצה שלחבריה מרכיבים ייחודיים, כגון שפה, תרבות, דת, מוצא, והיסטוריה, המבדילים אותה מאוכלוסיית הרוב בחברה, והיא מעוניינת לשמור על זהותה הייחודית.

סוגי מיעוטים

- **מיעוט לאומי** - קבוצה בעלת מרכיבים משותפים לרוב אתניים, כמו מוצא, ונבדלת מקבוצת הרוב בשייכותה ללאום מסוים (בישראל ערבים, דרוזים)
- **מיעוט דתי** - קבוצה שהמשותף לה הוא דת ומנהגים דתיים, ובכך נבדלת מקבוצת הרוב (בישראל מוסלמים, נוצרים, חרדים)
- **מיעוט תרבותי** - קבוצה בעלת מרכיבים תרבותיים משותפים כמו ערכים, מנהגים ושפה שונים מאלו של הרוב (בישראל ערבים, דרוזים, בדואים, צ'רקסים ועוד).
- **מיעוט מגדרי** - קבוצה הנבדלת מהרוב במינה (נשים וגברים).
- **מיעוט פוליטי** - קבוצה הנבדלת מהרוב בדעותיה על אופן ניהול המדינה (בישראל כיום רוב למצביעי הימין).

המיעוטים הלאומיים-אתניים בישראל

המיעוט הערבי

קבוצת המיעוט הגדולה במדינת ישראל הינה קבוצת המיעוט הערבי והיא מהווה כ-17% מאזרחי המדינה. הרוב הגדול של ערביי ישראל הם מוסלמים (90%), מיעוט מתוכם נוצרים (כ-10% מתוכם ופחות מ-2% מכלל האוכלוסיה בישראל). 15% מתוך האוכלוסייה המוסלמית הם בדואים. רוב האוכלוסיה הערבית מרוכזת בגליל, בואדי ערה, במשולש הקטן ובנגב, אך מתגוררת גם בערים מעורבות כגון יפו, רמלה, נצרת, עכו וירושלים. מרבית **האוכלוסיה המוסלמית** היא סונית ונושאת סממני מסורת בולטים. היא נהנית מאוטונומיה שיפוטית בנושאי אישות (נישואין, גירושין וכו') הבאה לידי ביטוי בבתי דין מוסלמים. **האוכלוסיה הנוצרית** היא מיעוט דתי קטן יחסית. רוב הנוצרים בישראל רשומים בסעיף הלאום כערבים, אך מאז שנת 2014 ניתנה להם האפשרות להירשם כארמים. מצבו הכלכלי של המיעוט הנוצרי הינו גבוה בהשוואה ליתר בני המיעוט הערבי, וחלק ניכר ממנו משרת בשירות צבאי או לאומי. רוב הערבים בישראל מזהים עצמם כחלק מן האומה הערבית הגדולה, וחלקם הגדול אף מזדהים כפלסטינים. לרבים מהם בני משפחה במדינות ערב. ניתן לזהות בקרב החברה הערבית בישראל מגמות של השתלבות במדינה ובחברה לצד תהליכי בידול והזדהות עם המאבק הפלסטיני נגד מדינת ישראל.

הדרוזים (מיעוט תרבותי ואתני)

מיעוט קטן יחסית (פחות מ-2% מאזרחי המדינה), בעל דת ייחודית וסודית אשר התפצלה מהאסלאם השיעי. רובם מגדירים עצמם כקבוצה אתנית נפרדת ופועלים לשימורה באמצעות הנחיות כגון איסור נישואין מחוץ לעדה, סודיות הדת וקבלת מרות אנשי הדת. לפי התפיסה הדרוזית כל בני העדה שווים, כשמעמדה של האישה שווה למעמד הגבר. זוהי קבוצה ללא שאיפה לאומית-מדינית, וחבריה נאמנים למדינה בתוכה הם חיים. מאז ימי המנדט הבריטי כרתו הדרוזים ברית עם הישוב היהודי והשתלבו במערכות הביטחון והמדינה, ורבים מהם המשיכו בשירות קבע והגיעו לדרגות בכירות. עם זאת, בשנים האחרונות טוענים הדרוזים, כי אינם זוכים ליחס שוויוני במדינה ולכן היו רוצים לבטל את השירות הצבאי או להפכו להתנדבות. בניגוד לדרוזים בגליל, קבוצת הדרוזים ברמת הגולן שנכנסו תחת השליטה הישראלית רק לאחר מלחמת ששת הימים (1967), רואה את זהותה האזרחית כסורית, ומסרבת לקבל אזרחות ישראלית ולהשתתף בבחירות.

הצ'רקסים ((מיעוט תרבותי ואתני)

כ-4000 איש. נחשבים פלג של האסלאם הסוני אך הם לא דוברים השפה הערבית והם לא רואים עצמם כערבים. מוצאם מהרי הקווקז שברוסיה, טורקיה ואיראן. בישראל הם מתגוררים בשני כפרים בגליל (כפר קמא וריחניה), והם מזדהים עם מדינת ישראל ומשרתים בצה"ל.

מעמד המיעוטים בישראל

- » בהכרזת העצמאות התחייבה מדינת ישראל לקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה ללא הבדל דת גזע ומין; לקיים חופש דת, מצפון, לשון חינוך ותרבות; לשמור על המקומות הקדושים לכל הדתות; ולהעניק לערביי ישראל אזרחות מלאה ושווה ונציגות מתאימה בכל מוסדותיה.
- » מדינת ישראל מעניקה לכל אזרחיה זכויות פרט מלאות ושוות (למשל החוק הישראלי אוסר אפליה בקבלה לעבודה ובמקום העבודה על בסיס לאומי או דתי - חוק שירות התעסוקה, חוק שוויון הזדמנויות בעבודה) והיא מכירה באופן רשמי בזכויות המיעוט.
- » ישראל מאפשרת למיעוטים ביטוי תרבותי ודתי נרחב יחסית במרחב הציבורי ובהיבטים מוסדיים (בניגוד למדינות מסוימות באירופה המטילות הגבלות על לבישת כיסוי ראש מלא או בניית צריחי מסגדים).

ביטוי מעמד המיעוטים במרחב הציבורי

השפה הערבית

- » בעלת מעמד מיוחד בישראל עוד מתקופת המנדט בה נקבע שהערבית היא שפה רשמית. לכן חלק מפרסומי המדינה, שלטי הכוונה, ותקנות שונות מחויבות להכתב גם בערבית.
- לדוגמא: כסף, ת.ז. ובולים כוללים כיתוב בערבית; ספר החוקים וקובץ התקנות מפורסמים גם בערבית; בדרכים בין עירוניות ובשילוט עירוני בערים מעורבות מופיע גם כיתוב בערבית (בעקבות עתירות לבג"ץ), בלוחיות רישוי של מכוניות משולבת השפה הערבית.
- » אך – ההתייחסות לשפה הערבית איננה עקבית – לעתים מקבלת יחס השווה לשפה העברית ולעתים מעמד משני.
- בחקיקה:

חוקים המעניקים מעמד מועדף לשפה העברית

חוק סדרי הדין הפלילי 1982 - כל מסמך המוגש לבית המשפט ושאינו כתוב בעברית, חייב להיות מתורגם לעברית.

חוק האזרחות (1952) - נדרשת ידיעת השפה העברית כתנאי לקבלת אזרחות (של אדם שאינו זכאי להתאזרח מכוח שבות).

חוקים המעניקים מעמד שוויוני לערבית

חוק שידורי הטלוויזיה מהכנסת 2003 - "שידורי הכנסת שאינם משודרים בשידור חי יהיו מלווים בתרגום לערבית או לעברית, לפי העניין".

חוק הבחירות לכנסת 1969 - "רשימת מועמדים רשאית להוסיף לאות הרשימה ולכינוייה העבריים את האות ואת הכינוי הערבי."

תחומים נוספים בהם ניתן לשפה הערבית מעמד משני:

בתי משפט: מתנהלים דיונים משפטיים רק בעברית. נדחתה עתירה לבג"ץ בדרישה לאפשר ניהול משפטים בערבית.

משרדי הממשלה: חלק ממשרדי הממשלה לא מעניקים שירותים בשפה הערבית, ופניות למשרדי הממשלה בערבית נתקלות לעיתים בדרישה לתרגום עברי.

תרבות

התרבות הערבית באה לידי ביטוי במרחב הציבורי הישראלי ברדיו, בטלוויזיה ובתאטרון במימון ובתמיכת המדינה. אולם ביטוי זה נעשה במידה מועטת באופן יחסי.

חוק רשות השידור – חובת שידורי רדיו וטלוויזיה בערבית בישראל

דת

הגנה על בני המיעוטים בתחום העבודה:

- א. **חוק שוויון הזדמנויות בעבודה 1988:** אוסר על מעביד להפלות בקבלה לעבודה מטעמי דת או לאום.
- ב. **חוק שעות עבודה ומנוחה 1951:** מפרט את ימי החג והמועד של כל הדתות המוכרות על ידי המדינה כימי מנוחה. לכל דת יום מנוחה שבועי בו אין להעסיק עובדים (נוצרים ביום ראשון, מוסלמים ביום שישי). החוק גם אוסר אפליית עובד בשל אי רצונו לעבוד בימי המנוחה שלו עפ"י מצוות דתו.
- ג. **חוק שירות התעסוקה 1959:** אוסר על אפליית עובד על רקע לאומי או דתי.

מימון חלק משירותי הדת:

למיעוטים מוסדות דת נפרדים שזוכים למימון חלקי של המדינה ע"י הקצאת תקציבים לבנייה והחזקה של מוסדות דת, בתי תפילה (מסגדים וכנסיות), מקומות קדושים, ותשלום משכורות לבעלי תפקידים דתיים.

אין מגבלה בחוק על לבוש דתי

שמירה על מקומות קדושים:

חוק השמירה על המקומות הקדושים 1967

מדינת ישראל תבטיח את חופש הפולחן של כל הדתות ותשמור על רגשותיהם הדתיים של כל המתפללים במקומות הקדושים.

ביטוי מעמד המיעוטים בהיבט המוסדי

» **מוסדות דת** – למיעוטים מוסדות דת נפרדים שזוכים למימון חלקי של המדינה ע"י הקצאת תקציבים לבנייה והחזקה של מוסדות דת, בתי תפילה (מסגדים וכנסיות), מקומות קדושים ותשלום משכורות לבעלי תפקידים דתיים (לדוג' חוק השמירה על המקומות הקדושים 1967).

» **בתי דין של המיעוטים** – בני העדות הלא יהודיות כפופים בנושאי אישות ועוד לשיפוט הדתי של בתי הדין על פי דתם (חוק בתי הדין השרעיים (מוסלמים), חוק בתי הדין הדרוזים וכו'). מוסדות אלו מתוקצבים ע"י המדינה.

» חינוך –

א. למיעוטים השונים קיימות מערכות חינוך נפרדות (בתי ספר, גני ילדים) המתנהלות בשפתם ומקבלות מימון ציבורי מלא בהיותן חלק ממערכת החינוך הממלכתית.

ב. חלק מתוכניות הלימוד וספרי הלימוד מותאמים לתרבות ולמורשת של המיעוטים כגון ספרות, דת, מורשת והסטוריה, בהתאם לחוק החינוך הממלכתי הקובע כמטרה לחנך כל אדם לכבד את מורשתו וזהותו התרבותית ולהכיר את השפה, התרבות והמסורת של קבוצות המיעוט בישראל.

שסעים בחברה הישראלית

החברה הישראלית היא חברה רב-תרבותית המורכבת מקבוצות דתיות, לאומיות, תרבותיות, פוליטיות, עדתיות שונות. כלומר, ישראל היא מדינה פלורליסטית, והפלורליזם מחדד את השונות בין הקבוצות ומעלה את המתחים ביניהן הקיימים כתוצאה משונות זו. לכן החברה הישראלית היא בעלת שסעים חברתיים.

שסע - קו גבול המחלק ומפריד בין הקבוצות השונות בחברה, כשיש ביניהן יחסי מתח, מחלוקות ועוינות.

5 שסעים מרכזיים בחברה הישראלית:

- » השסע הלאומי: בין הרוב היהודי למיעוט הערבי.
- » השסע הדתי: בין יהודים דתיים ליהודים חילוניים.
- » השסע העדתי: בין "מזרחים" ל"אשכנזים" ובין ותיקים ו"חדשים".
- » השסע האידולוגי-פוליטי: בין הימין לבין השמאל
- » השסע החברתי-כלכלי: בין עשירים לעניים, בין משכילים לחסרי השכלה.

ישראל מתמודדת עם השסעים החברתיים באמצעים הבאים:

1. שיטת בחירות יחסית – מתן ייצוג לדעות וקבוצות שונות בכנסת.
2. ממשל קואליציוני – ייצוג מגוון של מפלגות שונות בממשלה.
3. הכרה בפלורליזם וקביעת מדיניות רב תרבותית – מתן זכויות לקבוצות מיעוט שונות, מימון תוכניות לימודים רב תרבותיות ומערכות חינוך שונות (לדוגמא הסכם הסטטוס קוו המאפשר לדתיים וחילוניים לחיות יחד למרות חילוקי הדעות).
4. העדפה מתקנת – כלפי קבוצות שקופחו או הופלו לרעה.

השסע הלאומי

הגדרה: קו גבול המפריד בין יהודים וערבים במדינת ישראל ויוצר ביניהם יחסי מתח ומחלוקת. שסע זה נובע מסיבות הסטוריות, פוליטיות, חברתיות ודתיות. השסע הלאומי בא לידי ביטוי בעוינות הדדית בין ערבים ליהודים, אך למרות המתח ביניהם, רוב ערביי ישראל מעוניינים להמשיך להיות אזרחי מדינת ישראל אף אם תקום מדינה פלסטינית.

הגורמים לשסע הלאומי

1. **הסכסוך היהודי-ערבי והישראלי-פלסטיני:** מקורו של השסע בסוף המאה ה-19 עם תחילתו של מאבק בין יהודים לערבים על השליטה בשטחי ארץ ישראל. המאבק החל עם עלייתם של יהודים רבים במטרה ליישב את הארץ והחרף עם ההכרזה על הקמת המדינה במהלכה פלשו מדינות ערב לשטחה כדי למנוע את הקמתה. במהלך מלחמת העצמאות ברחו מאות אלפי ערבים וחלקם גורשו אל מחוץ לגבולות המדינה, וכך נוצרה בעיית הפליטים הפלסטינים במדינות ערב יחד עם הטענה הפלסטינית, כי לפליטים ולצאצאיהם הזכות לשוב לבתייהם. הקמת הממשל הצבאי ב-1949 באזורים בעלי ריכוז גדול של אוכלוסיה ערבית, מלחמת ששת הימים ב-1967 שהביאה לכיבוש שטחים רבים (הגדה המערבית, רצועת עזה, רמת הגולן וסיני) וכן ארועים נוספים, כגון יום האדמה ב-1976, האינתיפאדה הראשונה והשנייה והקפאון בתהליך השלום מול הפלסטינים הציפו את הזהות הפלסטינית של ערביי ישראל, והגבירו את יחסי העוינות והחשדנות ביניהם לבין הציבור היהודי.
2. **הגדרת מדינת ישראל כמדינה יהודית:** ערביי ישראל אינם מזדהים עם מאפייניה היהודיים של המדינה, עם סמליה וחלק מחוקיה (דגל המדינה, המנון, חוק השבות וכו'), וטוענים למדיניות ממשלתית מפלה בתחומים שונים כלפי מי שאינו יהודי. על כן הם דורשים שישראל תהפוך למדינת כלל-אזרחיה שאינה מזוהה רק עם הלאום היהודי אלא עם כלל האזרחים בה.
3. **הגורם הדתי:** האמונה הדתית השונה של המיעוט הערבי, שרובו מוסלמי, מעצימה את המתח בין יהודים וערבים בכך שהיא משפיעה על זהותם של ערביי ישראל, על אורח חייהם, על זיקתם ללאומיות הערבית ולעיתים גם על הסירוב של חלקם להשלים עם הגדרת המדינה כמדינה יהודית.
4. **התנגשות בין הזהות הלאומית לבין הזהות האזרחית של ערביי ישראל:** ערביי ישראל מזדהים מבחינה לאומית ותרבותית עם האומה הערבית ורואים עצמם חלק מהעם הפלסטיני, המצוי בעימות מתמשך עם מדינת ישראל. במקביל הם גם נושאים באזרחות ישראלית. הזהויות הישראלית, הערבית והפלסטינית מהוות צדדים המצויים בקונפליקט זה עם זה. החשש שהזהות הלאומית-ערבית של ערביי ישראל תגבור על זהותם הישראלית, הקשר שלהם לפלסטינים, המלחמות הרבות וארועי הטרור שחוותה המדינה מאז הקמתה גורמים לתחושת איום בקרב הציבור היהודי. חששות אלו גורמים לריחוק ודעות קדומות ביחס לקבוצה האחרת המקשים על הבנה הדדית.

הקצאת קרקעות המדינה: המדינה לאחר הקמתה נקטה במדיניות של "ייחוד הקרקעות" ע"י הפקעת קרקעות מערבים, סירוב להשיב פליטים והעברת אדמותיהם לידי המדינה (חוק נכסי נפקדים) ומדיניות ליישוב יהודים. במסגרת מדיניות זו, מנהל מקרקעי ישראל המנהל את קרקעות המדינה (משתרעות על מעל 90 אחוז משטחה של המדינה), מקצה קרקעות רבות יותר להתיישבות וחקלאות ליהודים מאשר לערבים במטרה להשיג רוב יהודי בשטחי המדינה. אדמות קק"ל המהוות כ-10 אחוז מאדמות המדינה, מיועדות ליהודים בלבד.

חוק שירות הבטחון: לפי החוק, שר הבטחון הינו בעל הסמכות לתת פטור מגיוס לצה"ל. בהתאם לכך, גברים ונשים ערבים וכן נשים צירקסיות ודרוזיות מקבלים פטור משירות חובה. מצב זה פוגע בשוויון, שכן הם אינם זכאים להטבות מהמדינה המוענקות ליוצאי צבא, כגון סיוע ברכישת דירה, השתלבות בשירות הציבורי ועוד.

תחום כלכלי: רמת החיים במרבית הישובים הערביים הינה נמוכה מאוד, וכמחצית מערביי ישראל חיים מתחת לקו העוני. המדינה איננה משקיעה מספיק משאבים ליצירת מקורות תעסוקה בישובים ערביים (לדוג' 2.4 אחוז בלבד משטחי התעשייה ממוקמים בישובים ערבים), והשקעת הישובים הערביים בתושביהם נמוכות עקב אי גביית מסים סדירה והכנסות נמוכות. כמו כן קיימת אפליה בקבלת עובדים ערבים לעבודה במגזר היהודי, לרבות ערבים בעלי השכלה אקדמאית.

תחום החינוך: קיימים פערים עמוקים בין יהודים לערבים בתחומי ההשכלה בעקבות מדיניות של הקצאת משאבים לא שוויונית. בהשוואה למגזר היהודי, בבתי הספר הערביים רמת הציוד נמוכה יותר, כח האדם פחות מיומן ומקצועי, רמת הצפיפות בכיתות גבוהה יותר, רמת ההישגים נמוכה יותר, אחוז הנשירה גדול יותר, אחוז הזכאים לתעודת בגרות נמוך יותר וגם אחוז בעלי השכלה אקדמאית נמוך יותר.

חוק מעמד ההסתדרות הציונית העולמית - הסוכנות היהודית לארץ ישראל: הסוכנות היהודית מגייסת כספים, מסייעת בקליטת עליה ובהתיישבות עבור יהודים בלבד.

יחסה של האוכלוסיה היהודית כלפי המיעוט הערבי: חלק מהאוכלוסיה היהודית מגלה כלפי ערבים יחס מפלה, אשר בא לידי ביטוי בהתנגדות למגורי ערבים בבתיים ושכונות של יהודים, מניעת כניסת ערבים למקומות בילוי, השמעת ביטויים גזעניים כלפיהם ואי קבלתם כאזרחי המדינה.

חוק השבות: מעניק רק ליהודים, ילדיהם, נכדיהם ובני זוגם את הזכות לעלות לישראל.

דרכי התמודדות עם השסע הלאומי

1. הקפדה על זכויות אדם, מתן זכויות קבוצתיות-תרבותיות והדגשת הייחוד של ערביי ישראל.
2. **מדיניות של העדפה מתקנת** כלפי המגזר הערבי במספר תחומים לשיפור מצבו החברתי-כלכלי באמצעות חקיקה המחייבת ייצוג הולם לציבור הערבי בשירות המדינה ובחברות ממשלתיות (המגזר הערבי מהווה רק כ-10 אחוז מהשירות הציבורי למרות שהוא מהווה כ-20 אחוז באוכלוסיה).
3. מתן שירות לאומי במקום שירות צבאי שיקנה לערבים זכויות הניתנות ליוצאי צבא (הקמת מנהלת השירות האזרחי ב 2007)
4. **הנהגת שיטת בחירות יחסית** המאפשרת ייצוג בכנסת לקבוצות השונות עפ"י כוחן היחסי באוכלוסיה. ייצוג הערבים בכנסת תואם את מידת השתתפותם בבחירות.
5. **קיומם של ארגונים חברתיים המנסים לגשר ולפתח שיח בין יהודים לערבים.**
6. **תוכניות ממשלתיות והקצאת משאבים להגדלת מספר הסטודנטים הערבים, הדרוזים והצ'רקסים** באוניברסיטאות ובמכללות ושילובם בשוק העבודה.
7. **הקצאת משאבים והקמת מיזמים שונים לפיתוח כלכלי ותעסוקה** בישובים ערביים, כגון הקמת הרשות לפיתוח כלכלי של המגזר הערבי, הדרוזי והצ'רקסי, הקמת גני תעשייה משותפים לערבים ויהודים ועוד.

השסע הדתי

הגדרה: קו גבול המפריד בין החילוניים לבין הדתיים בנושא היחס לדת במדינה ויוצר מתח בין קבוצות אלה. קיימות תפיסות שונות של היהדות המעוררות מחלוקת בין הדתיים לבין החילוניים לגבי אופיה הרצוי של מדינת ישראל כמדינה יהודית ומקומה של הדת במדינה.

הקבוצות השונות במגזר היהודי

- הציבור הדתי -

קיימים 3 זרמים דתיים - אורתודוקסי, קונסרבטיבי ורפורמי.

הזרם האורתודוקסי

רוב היהודים הדתיים בארץ הם אורתודוקסים והם מהווים כשליש מהאוכלוסיה היהודית בארץ. הם חיים על פי ההלכה, מקפידים על אורח חיים דתי ועל קיום כל המצוות. בתוך זרם זה ישנן 2 קבוצות עיקריות:

קבוצה חרדית (כשליש מהקבוצה האורתודוקסית) - מחויבת להלכה היהודית בלבד, שואפת להקים מדינת הלכה המתבססת על חוקי התורה, ומתנגדת לציונות כדרך להקמת מדינה יהודית (מדינת ישראל תוקם ע"י המשיח). הקבוצה נבדלת מכלל האוכלוסיה היהודית מבחינה חברתית ותרבותית (אורח חיים שונה, לבוש, שכוונות נפרדות, חינוך נפרד, עיתונות חרדית ועוד). הבנים מקדישים עצמם ללימוד תורה בישיבות, ולא משתלבים במעגל העבודה ובצבא. בקבוצה זו קיימות 2 קבוצות השונות זו מזו ביחסן למדינת ישראל:

1. **קבוצה המכירה במדינה**, משלימה עם קיומה, מקבלת את רוב חוקיה, משתתפת בבחירות וממלאת תפקידים ברשויות השלטון. קבוצה זו שומרת על האינטרסים של חבריה באמצעות חקיקה (רוב החרדים).

2. **קבוצה השוללת את זכות קיומה של המדינה**, ולכן איננה משתתפת בבחירות, לא מיוצגת בכנסת, מוותרת על כספים מתקציב המדינה וזכויות, כגון קצבאות ילדים וכד' (נטורי קרטא, חסידי סאטמר, הסיקריקים).

קבוצה דתית-לאומית (כשני שלישים מהקבוצה האורתודוקסית) - מחויבת להלכה היהודית, לציונות ולערכי הדמוקרטיה. שואבת את תפיסות עולמה ממקורות הדת, אך גם ערכים מהתרבות המערבית. שואפת למדינת הלכה ורואה בהקמת המדינה התחלת הגאולה, אך מכירה בכך שישראל היא מדינה יהודית ודמוקרטית, ופועלת לשילוב המשפט העברי עם העקרונות הדמוקרטיים בחוקי המדינה. היא מקיימת מערכת חינוך עם תוכניות לימוד ייחודיות דתיות יחד עם תכנים לא דתיים, כגון מתמטיקה וכו'.

הזרם הקונסרבטיבי (יהדות מסורתית)

מהווה כחצי אחוז מהאוכלוסיה היהודית במדינה (30,000). מחויב להלכה היהודית ולקיום המצוות, אך רואה צורך בהתאמת ההלכה לחיים המודרניים. מקיים שוויון הלכתי בין נשים לגברים, הבא לידי ביטוי בהסמכת נשים כרבנות, השתתפות נשים בניהול תפילות, ישיבה מעורבת בבתי כנסת וכד'. הם לא משנים את נוסח התפילות (למעט תיקונים קלים), מחייבים נישואין וגרושין לפי ההלכה ומתנגדים לנישואי תערובת, אך מאפשרים נישואין לפסולי חיתון, כגון כהן וגרושה. הם מתנגדים לכפייה דתית וחקיקה דתית שאין לגביה הסכמה, ופועלים למען חופש דת ופלורליזם.

הזרם הרפורמי (יהדות מתקדמת)

מהווה כשליש אחוז מהאוכלוסיה היהודית במדינה (15,000). אינם מחויבים לקיום מצוות עפ"י ההלכה, שאינן מתאימות לחיים המודרניים. כל אדם בוחר לעצמו את המצוות שאותן יקיים. מקיימים שוויון זכויות וחובות מלא בין נשים וגברים ולכן מבטלים את ההבחנה ביניהם בקיום המצוות, משנים את נוסח התפילות לנוסח שוויוני, נשים משמשות כרבנות ופוסקות הלכה, אין הפרדה בבית הכנסת, בטקס הנישואים גם האישה מקדשת את הגבר. הם מחתנים פסולי חיתון, מאפשרים גיור שלא עפ"י ההלכה, מתנגדים לכפייה דתית וחקיקה דתית ונאבקים לחופש דת ופלורליזם דתי. עפ"י זרם זה אדם נחשב ליהודי גם אם אביו יהודי, גדל כיהודי וקיבל חינוך יהודי.

- הציבור המסורתי -

מהווה כ-40-50 אחוז מהאוכלוסייה היהודית בישראל. הם אוהדים ופתוחים לדת אף שאינם מקיימים חלק גדול ממצוותיה. רבים מהם מקיימים ברית מילה, בר מצווה, טקס נישואים יהודי, צום בכיפור, כשרות, שמירת שבת חלקית. אולם שמירת המצוות נובעת בעיקר מתוך כבוד לדת, הקשר לעם היהודי, למורשת ולהסטוריה שלו, ופחות מהאמונה שמצוות אלו ניתנו ע"י האל, וכן ההלכה איננה בראש הליכי קבלת ההחלטות היומיומיים שלהם כפי שעושה הקהילה הדתית. הם מעוניינים לשמור על האופי היהודי של המדינה, חלקם תומכים בחקיקה דתית וחלקם מתנגדים לה.

- הציבור החילוני -

מהווה כ-25-30 אחוז מהאוכלוסייה היהודית. זוהי קבוצה מגוונת- יש המקיימים מצוות אחדות הקשורות לחגים ולטקסים יהודיים, עקב הכרתם בערך ההסטורי והתרבותי של המסורת היהודית ומדגישים את חשיבותה תוך שמירה על מדינת ישראל כדמוקרטיה, ויש כאלה המנותקים לחלוטין מפולחן יהודי, הרוצים מדינה דמוקרטית ליברלית חילונית, שבה הדת היא עניינו הפרטי של כל אדם, ולכן מתנגדים לחקיקה דתית ותומכים בהפרדת הדת מהמדינה. החילונים מדגישים את זהותם היהודית כמתבססת על מוצא, הסטוריה ותרבות, ולא כדת, ולכן אופייה של מדינת ישראל כמדינה יהודית צריך לבוא לידי ביטוי בסמלים לאומיים ולא דתיים.

הגורמים לשסע הדתי

1. שילוב חקיקה דתית בחוקי המדינה :

המתנגדים לחקיקה דתית – חלקם רוצים לעצב את המדינה כליברלית, חילונית ומערבית. לטענתם יש ליצור הפרדה בין דת ומדינה משום שחקיקה דתית מהווה כפייה של אורח חיים דתי ופגיעה בחופש של כל אדם לחיות עפ"י אמונתו ומצפנו (פגיעה בחופש דת ובחופש המצפון). דתיים המתנגדים לחקיקה דתית טוענים, כי קיום אורח חיים דתי הוא עניין הנתון לבחירה אישית וחקיקה דתית משניאה את הדת על החילונים.

התומכים בחקיקה דתית מעוניינים שהחיים במדינה יתנהלו עפ"י ההלכה היהודית והמשפט העברי, דבר שיאפשר להם לשמור על אורח חייהם הדתי. הם מאמינים בקשר שבין הדת למדינה, ונותנים פרשנות דתית להגדרת מדינת ישראל כיהודית. כך הם רואים בחקיקה אמצעי לעיצוב דמותה של ישראל כמדינה בעלת ערכים יהודיים דתיים. יש התומכים בחקיקה המסתמכת על ערכים יהודיים ומבטאת לטענתם מסורת ותרבות של העם היהודי או לעתים מתוך תפיסה שחקיקה כזו מעודדת שמירה על זכויות אדם.

דוגמאות לחוקים דתיים : חוק שיפוט בתי הדין הרבניים, חוק איסור גידול חזיר וחוק חג המצות.

2. שמירת השבת בציבור :

החילונים רואים בשבת יום מנוחה מהעבודה ובילוי עם המשפחה. לכן הם מעוניינים בהפעלת תחבורה ציבורית בשבת, ופתיחת בתי עסק העוסקים בתרבות ובילוי בשבת. ישנם ישראלים המעוניינים שהשבת תהיה כשאר ימות השבוע עם פתיחת עסקים מלאה ומתן אפשרות לעבוד ללא מגבלות.

הדתיים רואים בשבת יום של קדושה, מחויבים לשמירת השבת עפ"י ההלכה, כלומר לשבות מכל מלאכה. עבודה, בילוי ונסיעה בשבת נחשבים לחילול הקודש. בעקבות זאת ומתוך התפיסה שהשבת שומרת על שלמותו של העם היהודי, הם מתנגדים להפעלת תחבורה ציבורית בשבת, פתיחת בתי עסק ומקומות בילוי, למעט פעילויות חיוניות כגון בתי חולים, משטרה, כיבוי אש וכד'.

3. הגדרת מיהו יהודי :

חלק מהחילונים מאמינים, כי אדם שייך ללאום היהודי כאשר הוא נולד לאם או אב יהודיים, מגדיר את עצמו כיהודי, מזדהה עם העם היהודי ותורם את חלקו למדינת ישראל, ללא קשר להיבט הדתי. יש המגדירים יהודי כאדם שגדל בארץ והתחנך עפ"י התרבות הישראלית (הגדרה תרבותית-חברתית).

רוב הדתיים וחלק מהציבור המסורתי מגדירים יהודי בהגדרה דתית עפ"י ההלכה, לפיה יהודי הוא מי שנולד לאם יהודיה או התגייר כהלכה (עבר מילה, טבילה וקיבל על עצמו קיום מצוות).

4. גיוס בחורי ישיבות לצה"ל

קיימים חילוקי דעות באשר לדחיית השירות בצה"ל של תלמידי ישיבות ש"תורתם אמונתם", ושחרורם משירות כל עוד הם לומדים בישיבה. מקור ההסדר הינו בהחלטה של ראש הממשלה דוד בן גוריון במלחמת העצמאות שכלל כ-400 תלמידי ישיבות (ב-2012 הוערך מספרם בכ-55 אלף איש).

<p>התומכים בגיוס (חילונים ודתיים לאומיים) רואים בבחורי הישיבות החרדים משתמטים משירות צבאי, שאינם לוקחים חלק בחובות אזרחי המדינה, וטוענים כי מדיניות הממשלות בנושא אינה שוויונית ופוגעת בזכות לכבוד של המשרתים בצה"ל.</p>	<p>המתנגדים לגיוס בחורי הישיבות לצה"ל (חרדים) טוענים שהנסיון לגייס את החרדים לצבא, מהווה פגיעה ברגשותיהם וביכולתם להמשיך באורח חייהם הדתי ובלמוד התורה. לימוד התורה נעשה למען עם ישראל ותורם לבטחונו.</p>
---	--

» ב-2014 עבר חוק השוויון בנטל (תיקון חוק שירות הביטחון) הקובע מכסות גיוס הדרגתיות והסדרת דחיית גיוס ופטור מגיוס לבחורי ישיבות, אולם ב-2015 בוטלו בחוק הסנקציות הפליליות המוטלות על משתמטים מגיוס, מכסות הגיוס צומצמו ונפרסו למשך זמן ארוך יותר.

5. המעמד האישי (נישואין וגירושין) –

חוק שיפוט בתי דין רבניים קובע כי נישואין וגירושין של יהודים יתבצעו לפי ההלכה היהודית בהתאם לפרשנותו של הזרם האורתודוקסי (אחרת לא יוכרו ע"י המדינה)

<p>המתנגדים לחוק טוענים, כי חקיקה זו פוגעת ומקפחת אוכלוסיות רבות במדינת ישראל. למשל היא מונעת מפסולי חיתון (אנשים שאינם יכולים עפ"י ההלכה להנשא זה לזו כמו כהן וגרושה) ומבני זוג מדתות שונות להנשא בישראל. היא מונעת מעולים מבריה"מ לשעבר שהוכרו כיהודים מבחינה לאומית אך לא מבחינה דתית, להנשא לבני זוג שהם יהודים עפ"י ההלכה. היא מונעת הכרה בנישואים חד מיניים, מתייחסת באי שוויון לנשים ועוד.</p>	<p>התומכים בחוק טוענים, כי החוק שומר על אחדות עם ישראל ומונע הווצרות אוכלוסיה שלא תוכל להנשא ליהודים. בנוסף, החוק מבטא ומשמר את אופיה היהודי של מדינת ישראל.</p>
--	---

6. מעמדם של הזרם הרפורמי והזרם הקונסרבטיבי

<p>היהודים הקונסרבטיבים והרפורמים קוראים לפלורליזם דתי ושוויון בין הזרמים ודורשים הכרה מהמדינה ושהטיפול בנושאים דתיים במדינה לא יהיה נתון לסמכותו הבלעדית של הזרם האורתודוקסי.</p>	<p>רוב הציבור הדתי בישראל מתנגד להכרה בזרמים הקונסרבטיבי והרפורמי כזרמים יהודיים דתיים לגיטימיים. הם לא מכירים ברבנים מזרמים אלה כמוסמכים לעסוק ברבנות, לערוך טקסים דתיים או לכהן במועצות דתיות.</p>
---	---

» ב-2005 בג"ץ חייב את המדינה להכיר ולממן גיור רפורמי והכיר בגיורים המתקיימים בחו"ל (גיור קפיצה). ב-2012 החלה המדינה לשלם שכר גם לרבנים לא אורתודוקסים.

ביטויי השסע הדתי

- » **עוינות וחשדנות בין חילונים ודתיים :** מובילות לגיבוש דימויים שליליים כלפי הקבוצה הנגדית ולעתים לאלומות מילולית ופיזית, כגון אי ציות לחוק, יידוי אבנים לעבר כלי רכב הנוסעים בשבת, מאבקי כח אלימים בין חרדים למשטרה על רקע פתיחת מקומות בילוי בשבת, מצעד הגאווה ועוד.
- » **הגשת עתירות לבג"ץ :** המערכת הפוליטית נמנעת מלהכריע בנושאים שנויים במחלוקת, ולא מופעלים מנגנונים של משא ומתן ופשרה בין הצדדים. כתוצאה מכך, יש פניות רבות לבג"ץ שיכריע בנושא המחלוקת, כגון עתירת תושבים חילוניים לבג"ץ בעקבות סגירת רח' בר אילן בירושלים לכלי רכב בשבתות וחגים ע"י שר התחבורה ועוד.

דרכים להתמודדות עם השסע הדתי

- » **שיטת הבחירות היחסית :** השיטה מאפשרת ייצוג בכנסת לקבוצות דתיות וחילוניות בהתאם לכוחן היחסי באוכלוסיה. נציגי הקבוצות יכולים לבטא את עמדותיהן והאינטרסים שלהן בכנסת ולהשפיע על החקיקה בנושאי דת ומדינה, דבר התורם להפחתת המתחים ומגביר את תחושת השותפות.
- » **שותפות בקואליציות ממשלתיות :** נציגי הקבוצות החילוניות והדתיות חוברים יחד לניהול המדינה ובכך יוצרים תחושה של אחריות הדדית, שותפות והתחשבות ועשויה למתן את המתחים בין הקבוצות. עם זאת, לעתים נשמעות טענות על השגים מופרזים של מפלגות דתיות וחרדיות בתחומי דת ומדינה (מהוות לשון מאזניים), דבר העלול להעצים את המתחים.
- » **הסכם הסטטוס קוו :** הסכם שהסדיר את תחום הדת ומדינה בנושאי אישות, כשרות, שמירת השבת וחינוך בדרך של הדברות, פשרה והסכמה בין הצדדים. הסכם זה מאפשר לקבוצות החילוניות והדתיות לחיות יחד למרות חילוקי הדעות. עם זאת, רבים טוענים כי ההסדר איננו רלוונטי כיום עקב השינויים שהתרחשו בהרכב האוכלוסיה, בערכים ובעמדות האזרחים.
- » **העברת סמכויות לרשויות המקומיות :** כל רשות מקומית רשאית לקבוע בהתאם להרכב אוכלוסייתה את אופיו של המרחב הציבורי, ובכך לאפשר לתושביה לחיות בדרך המתאימה להם. כך למשל חוק ההסמכה העביר את ההחלטה על פתיחת וסגירת בתי עסק ומקומות בילוי בשבת לתחום סמכותן של הרשויות המקומיות.
- » **אוטונומיה לחינוך הדתי :** לציבור הדתי מערכת חינוך נפרדת המנוהלת בצורה עצמאית. הסדר זה מאפשר לו לנהל את מוסדות החינוך שלו לפי תפיסת עולמו ומערכת ערכיו ללא כפייה מוחלטת של תוכנית לימודים כללית. קיימות גם מערכות חינוך של הציבור החרדי, בהן חלק ממוסדות החינוך אינם בבעלות המדינה ומקבלים מימון חלקי או מלא ונמצאים תחת פיקוח מסוים של משרד החינוך (מוסדות 'מוכרים' שאינם רשמיים, 'מוסדות פטור'). מתן אוטונומיה לחינוך הדתי והחרדי מונעת התנגשות בין חילוניים לדתיים ביחס לתכנים הנלמדים בבתי"ס וביחס לדפוס ההתנהגות במוסדות החינוך, ומאפשרת לכל אוכלוסיה לשמור על ייחודיותה.
- » **התארגנויות חברתיות :** פעולות חברתיות משותפות לדתיים וחילוניים שמטרתן היכרות, חיזוק המכנה המשותף וצמצום המתח ביניהם. לדוגמא קרן אביחי וגשר יוזמות מפגשים של דתיים וחילוניים וימי עיון בנושא.

המשטר במדינת ישראל

היסודות החוקתיים בישראל

בהעדר חוקה בישראל, קיימים מספר יסודות חוקתיים - הכרזת העצמאות, חוקי יסוד, חוק השבות וחוק האזרחות. אלו מהווים את מערכת הנורמות, הכללים והערכים על פיהם מתנהלת החברה, הם קובעים את אופייה של המדינה ומנחים את השלטון בעבודתו.

מעמדה המשפטי של הכרזת העצמאות

» מגילת העצמאות מצהירה על עקרונות היסוד של המדינה ומבטאת את חזון העם ועיקרי אמונתו.

מגילת העצמאות איננה בעלת מעמד משפטי מחייב או מעמד עליון: היא איננה חוקה או חוק (לא נחקקה ע"י הכנסת), אולם היא מהווה מקור השראה להתנהלות הרשויות ומקור מרכזי לפרשנות חוקים, כל עוד אין חוק מפורש הסותר את עקרונותיה (לכל חוק יש עליונות משפטית על פני הכרזת העצמאות, ולכן יש לו עדיפות על פני הכתוב במגילה).

כלומר, יש לפרש את חוקי המדינה בהתאם לעקרונותיה, כשאין בנושא חוק ברור ומפורש של הכנסת, או כשהחוק ניתן לפרושים שונים.

» מעמדה המשפטי של ההכרזה התחזק מאז שנכנס לתוקף תיקון לחוק היסוד כבוד האדם וחירותו וחוק יסוד חופש העיסוק, הקובע ש"זכויות היסוד של האדם בישראל... יכולו ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל". אולם לפי הגישה הרווחת, נותר מעמדה כמקור לפרשנות חוקים בלבד,

דוגמאות למעמדה של מגילת העצמאות בישראל:

» הרשות השופטת פועלת עפ"י חוק מפורש:

בג"ץ רוגוז'ינסקי נגד מדינת ישראל:

שני זוגות יהודים סירבו מטעמי דת ומצפון להנשא עפ"י חוק בתי דין רבניים המורה על נישואין עפ"י ההלכה. בסירובם התבססו על הכרזת העצמאות - "מדינת ישראל תבטיח חופש דת, מצפון..." השופט דחה את עתירתם בטענה שקיים חוק מפורש של הכנסת ויש לנהוג לפיו למרות שהוא מנוגד לעקרונות מגילת העצמאות.

» ההכרזה כמנחה את הרשות השופטת:

בג"ץ לאה שקדיאל נגד שר הדתות:

הגב' שקדיאל עתרה לבג"ץ נגד שר הדתות, לאחר שסירב לאשר את חברותה במועצה הדתית של ירוחם עקב היותה אישה, למרות שנבחרה בבחירות חוקיות. בג"ץ קיבל את עתירתה וקבע שאי בחירתה נבע מאפליה פסולה מטעמי מין, ועל כן סותר את הכתוב בהכרזת העצמאות, שבה נאמר כי: "מדינת ישראל תקיים שוויון זכויות גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין".

» ההכרזה כמנחה את הרשות המבצעת:

ב-2005 היועץ המשפטי לממשלה הורה למשרד הבינוי והשיכון להימנע מאפליה בין אזרח יהודי לבין אזרח שאינו יהודי בנושא מכירת/החכרת דירות, וזאת בהסתמך על הכתוב בהכרזת העצמאות: מדינת ישראל תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין.

» ההכרזה כמנחה את הרשות המחוקקת:

חוקים שנחקקו ברוח העקרונות של הכרזת העצמאות: חוק השבות (1950) קובע: "כל יהודי זכאי לעלות ארצה ולקבל תעודת עולה". החוק מתבסס על הכתוב בהכרזת העצמאות: "מדינת ישראל תהא פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות".
חוקים נוספים: חוק השמירה על המקומות הקדושים, חוק שווי זכויות האשה, חוק יסוד כבוד האדם וחירותו.

חוקי היסוד בישראל

סוגיית החוקה בישראל

בהכרזת העצמאות נקבע כי למדינת ישראל תהיה חוקה, וכי האסיפה המכוננת שתבחר עד ה-1 באוקטובר תנסח אותה. בפועל נבחרה האסיפה המכוננת ב-1949, אולם פרץ ויכוח - אם נכון לחוקק חוקה בישראל, ולכן חוקה לא נחקקה עד היום.

הויכוח על חקיקת החוקה (מושג רקע):

טיעוני התומכים בחוקה	טיעוני המתנגדים לחוקה
הכרזת העצמאות קבעה, כי האסיפה המכוננת תחוקק חוקה.	המפלגות הדתיות מתנגדות לחוקה שאיננה ברוח תורת ישראל (רואים בתורת ישראל את החוקה המחייבת היחידה).
חוקה מסייעת לשמירה על זכויות האדם, האזרח והמיעוט במדינה דמוקרטית.	חוקה צריכה להתקיים בהסכמה רחבה שאיננה קיימת בישראל.
ברוב המדינות הדמוקרטיות ישנה חוקה.	הנסיבות הבטחוניות בישראל מחייבות סמכויות חירום שעלולות להפגע עם חקיקת חוקה.
	השלטון העדיף שלא להגביל את כוחו. חוקה מפרטת את סמכויות הממשל ובכך מגבילה אותו.

פשרת הררי

ב-1950 בעקבות חילוקי הדעות בכנסת בנושא כתיבת החוקה בישראל, התקבלה ברוב קולות הצעת הפשרה של ח"כ הררי, לפיה הכנסת (באמצעות ועדת חוקה חוק ומשפט) תחוקק חוקי יסוד בשלבים כבסיס לחוקה. בסיום חקיקת חוקי היסוד הם יאוגדו לחוקה, כשכל אחד מהם יהווה בה פרק.

חוקי יסוד

הגדרה: חוקי היסוד מהווים את פרקי החוקה העתידית על פי פשרת הררי. עד כה נחקקו 12 חוקי יסוד. חוק יסוד הינו שונה מחוק רגיל בצורתו, בתוכן שלו ובמעמדו.

-תוכן-

- מבטא את עקרונות היסוד של מדינת ישראל – מדינה יהודית ודמוקרטית.
- מגדיר את מבנה המשטר, תפקידי רשויות השלטון ויחסי הגומלין ביניהן.
- מגן על זכויות האדם והאזרח.

-צורה-

- בכותרת החוק כתוב – "חוק יסוד".
- שנת החקיקה לא מצויינת (למועד החקיקה אין משמעות, החוק עוסק בנושאים שהם מעל הזמן).

-מעמד-

חלק מחוקי היסוד הינם בעלי 'מעמד-על' (מעל חוקים רגילים), המתבטא ב-3 מאפיינים:

- א. **שריון סעיפי החוק** – שינוי החוק יכול להעשות אך ורק ברוב מוחלט או רוב מיוחס של חברי כנסת.
- ב. **פסקת הגבלה** – אוסרת לחוקק חוק שיסתור את חוק היסוד, אלא אם החוק הולם את ערכיה של מדינת ישראל, נועד לתכלית ראויה, ופגיעתו היא במידה שאינה עולה על הנדרש.
- ג. **יציבות** – לא ניתן לשינוי בתקנות שעת חירום

ישנה מחלוקת האם חוקי היסוד בישראל בעלי מעמד חוקתי: היות ורוב חוקי היסוד אינם משוריינים וחסרי פסקת הגבלה נראה כי הם חסרי מעמד-על (ניתן לשנות אותם ברוב רגיל, והכנסת רשאית לקבל חוק רגיל המנוגד לחוק יסוד שאף יביא לביטולו). לכן בעבר סבר בית המשפט שאין להם מעמד חוקתי, אולם ב-1995 שינה את פסיקתו והכריז שיש לחוקי היסוד מעמד של חוקה וזהו המצב המשפטי הנהוג כיום בישראל.

דוגמאות לחוקי יסוד

חוק יסוד כבוד האדם וחירותו

החוק מפרט את זכויות היסוד של האדם בישראל עליהן הוא מגן: הזכות לחיים ושלמות הגוף, הקניין, חרות אישית, חופש תנועה, כבוד ופרטיות. חוק זה לא משוררין, אך יש בו פסקת הגבלה לפיה ניתן לחוקק חוק הסותר את הזכויות שבחוק היסוד רק בתנאי שהוא הולם את ערכיה של מדינת ישראל, נועד לתכלית ראויה ופגיעתו בזכות מידתית (אינה עולה על הנדרש). השימוש שעושה בו בית המשפט כבסיס לפסילת חקיקה של הכנסת נתונה במחלוקת ציבורית.

חוק יסוד חופש העיסוק

החוק קובע את זכותם של כל אזרח ותושב במדינה לעסוק בכל עיסוק ומקצוע. החוק משוררין כולו – ניתן לשנות אותו רק ע"י חקיקת חוק יסוד חדש ברוב מוחלט.

בחוק יש פסקת הגבלה לפיה ניתן לחוקק חוק הסותר את הזכויות שבחוק היסוד רק בתנאי שהוא הולם את ערכיה של מדינת ישראל, נועד לתכלית ראויה ופגיעתו בזכות מידתית (אינה עולה על הנדרש).

בחוק יש סעיף התגברות המאפשר לכנסת לחוקק חוק רגיל הסותר חוק יסוד זה לזמן קצוב (4 שנים) גם ללא התקיימות תנאי פסקת ההגבלה, אם החוק התקבל ברוב מוחלט ונאמר בו שהוא תקף על אף האמור בחוק יסוד זה.

השימוש שעושה בו בית המשפט כבסיס לפסילת חקיקה של הכנסת נתונה במחלוקת ציבורית.

חוק השבות

חוק השבות מבטא את היותה של מדינת ישראל מדינת לאום יהודית ומאפשר לכל יהודי הרוצה בכך לעלות לישראל.

תוכן החוק:

1. כל יהודי זכאי לעלות ארצה
 2. א. העלייה תהיה על פי אשרת עולה
ב. אשרת עולה תינתן לכל יהודי שהביע את רצונו להשתקע בישראל, חוץ אם נוכח שר הפנים שהמבקש:
 1. פועל נגד העם היהודי, או
 2. עלול לסכן בריאות הציבור או בטחון המדינה או
 3. בעל עבר פלילי העלול לסכן את שלום הציבור
 3. א. יהודי שבא לישראל, ולאחר בואו הביע את רצונו להשתקע בה, רשאי בעודו בישראל, לקבל תעודת עולה.
ב. הסייגים המפורשים בסעיף 2 יחולו גם על מתן תעודת עולה, אלא לא יחשב אדם למסכן בריאות הציבור לרגל מחלה שלקה בה אחרי בואו לישראל.
 4. כל יהודי שעלה לארץ לפני תחילת תוקפו של חוק זה, וכל יהודי שנולד בארץ בין לפני תחילת תוקפו של חוק זה ובין לאחריו, דינו כמי שעלה לפי חוק זה.
 - 4א. א. הזכויות של יהודי לפי חוק זה והזכויות של עולה לפי חוק האזרחות, תשי"ב 1952, וכן הזכויות של עולה לפי כל חיקוק אחר, מוקנות גם לילד ולנכד של יהודי, לבן זוג של יהודי ולבן זוג של ילד ושל נכד של יהודי. להוציא אדם שהיה יהודי והמיר את דתו מרצון.*
ב. אין נפקא מינא, אם יהודי שמכוחו נתבעה זכות לפי סעיף קטן א עודו בחיים אם לאו, ואם יעלה ארצה או לאו.
ג. הסייגים והתנאים הקבועים לגבי יהודי או עולה בחוק זה או על פיו או בחיקוקים כאמור בסעיף קטן א: יחולו גם על מי שתובע זכות לפי סעיף קטן א.
 - 4ב. לעניין חוק זה, "יהודי" – מי שנולד לאם יהודייה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת.*
 5. שר הפנים ממונה על ביצוע חוק זה, והוא רשאי להתקין תקנות בכל הנוגע לביצועו וכן למתן אשרות עולה ותעודות עולה לקטינים עד גיל 18. תקנות לעניין סעיפים 4א ו4ב טעונות אישור ועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת.
- * תוספות לחוק המקורי, שהוכנסו בעקבות בג"ץ האח דניאל ובג"ץ שליט.

חוק השבות

הגדרה: חוק משנת 1950 הקובע שכל יהודי זכאי לעלות לישראל עם בן זוגו, ילדיו, נכדיו ובני זוגם. עפ"י החוק, יהודי הוא מי שנולד לאם יהודייה, או שנתגייר והוא אינו בן דת אחרת. הזכות לעלות לא תנתן ליהודים שפעלו נגד העם היהודי, שעלולים לסכן את בריאות הציבור או בטחון המדינה, או בעלי עבר פלילי העלול לסכן את שלום הציבור. חוק זה נובע מתפיסת מדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי ולכן מקובל לראות בו חוק מבחין ולא חוק מפלה. במדינות רבות בעולם קיימת מדיניות הגירה המבוססת על עקרון שבות של בני הלאום.

- 2 סוגיות בחוק השבות גורמות למחלוקות -

סוגיה 1 - הגדרת מיהו יהודי:

מדינת ישראל התמודדה במהלך השנים עם השאלה מהי הגדרתו המדויקת של יהודי הזכאי לעלייה לארץ מתוקף חוק השבות. בתיקון לחקיקה שבוצע בשנת 1970 נקבע כי "יהודי הוא מי שנולד לאם יהודייה, או שנתגייר והוא אינו בן דת אחרת". החוק אינו מגדיר מהו הגיור המאפשר הגדרה כיהודי לצורך החוק (גיור אורתודוכסי /רפורמי/קונסרבטיבי) והנושא נתון למחלוקת ציבורית רבת שנים. תיקון נוסף שנקבע בחוק מקנה זכות עלייה גם לבן זוגו של היהודי, לילדיו, לנכדיו ולבני זוגם.

התיקונים לחקיקה נעשו בעקבות 2 בג"צים מרכזיים:

בג"ץ האח דניאל: אוסוולד רופאיין נולד בפולין להורים יהודיים. בתקופת השואה הציל יהודים ונאלץ להמלט מהגרמנים למנזר בו המיר את דתו והפך לכומר. עם עלייתו לארץ ב-1958 ביקש ממשרד הפנים להכיר בו כיהודי ולהעניק לו אזרחות ישראלית על פי חוק השבות. בקשתו נפסלה בגלל שהמיר את דתו, והוא עתר לבג"ץ. בעתירתו טען כי הוא מרגיש כבן העם היהודי ויש להכיר בו כיהודי עפ"י לאומיותו, וכן לפי ההלכה הוא יהודי שכן מי שנולד יהודי נשאר יהודי גם אם המיר את דתו. בג"ץ דחה את עתירתו בנימוק שיהודי שהתנצר אינו יכול להקרא יהודי. הותר לו להתאזרח במסלול אחר - **מתן פרשנות דתית לחוק השבות**

בג"ץ שליט: רס"ן שליט היה נשוי לאישה סקוטית לא יהודיה שהגדירה עצמה כחסרת דת וסירבה להתגייר. שליט ביקש לרשום את ילדיו כחסרי דת אך כבני לאום יהודי עקב רצונו לחנך אותם בארץ כיהודים. משרד הפנים דחה את בקשתו, בנימוק שהאם אינה יהודיה, ולכן עתר לבג"ץ. בג"ץ קיבל את עתירתו בטענה שאין לפרש את המושג "יהודי" פירוש דתי. בג"ץ הורה למשרד הפנים לרשום בסעיף הלאום בתעודת הזהות "יהודי" כל אדם המצהיר שהוא יהודי ואינו בן דת אחרת - **מתן פרשנות לאומית-תרבותית לחוק השבות**

סוגיה 2 - העדפת היהודים בחוק השבות:

חוק השבות מעניק העדפה ליהודים בכל הנוגע לעלייה לישראל. קיים **ויכוח** בין התומכים למתנגדים לחוק:

התומכים בחוק השבות – זהו חוק מבחין:

- מדינת ישראל הוקמה כמדינתו של העם היהודי – כך נקבע בהחלטה 181 של האו"ם ובהכרזה על הקמתה במגילת העצמאות.
- על מנת לממש ולשמר את אופיה היהודי של ישראל יש לשמר בה רוב יהודי. לכן נחקק חוק השבות העושה הבחנה רלוונטית ונותן עדיפות ליהודים.
- מדינות רבות בהתאם למשפט הבינלאומי הרואה בחוקי ההגירה שלהן כמאפייין של ריבונותן, נוקטות בחוק מבחין המקל על בני הלאום שלהן לשוב למולדתם. לדוג' גרמניה מעניקה אזרחות רק למי שאחד מהוריו גרמנים.
- מדינה יכולה להעניק עדיפות לבני לאום מסוים באמצעות מדיניות הגירה, כל עוד איננה שוללת מבני לאום אחר אפשרות להגר אליה - ישראל מאפשרת לבני לאום אחרים לקבל אזרחות באמצעות חוק האזרחות.

המתנגדים לחוק השבות - זהו

חוק מפלה:

חוק השבות פוגע בעקרון השוויון כיוון שהוא מעניק עדיפות ליהודים ובני משפחתם על פני מי שאינם יהודים. מדינת ישראל היא קודם כל מדינה דמוקרטית השייכת לכלל אזרחיה, ולכן אין מקום לפגוע בשוויון ולהגביל את ההגירה לישראל על רקע אתני/לאומי/דתי.

חוק האזרחות

חוק משנת 1952, הקובע את הדרכים השונות לקבלת אזרחות ישראלית עבור יהודים ולא יהודים בישראל. הדרכים הן:

- מכת חוק השבות - הענקת אזרחות מיידית ואוטומטית ליהודים ובני משפחתם שעלו לארץ. נובע מתפיסת מדינת ישראל כמדינת הלאום היהודי.
- מכת ישיבה רצופה בישראל בין 1948-1952 – מתן אזרחות ישראלית לתושבים לא יהודים שנשארו בארץ לאחר קום המדינה ולצאציהם. כדי לקבוע זכאות לסעיף זה נערך מרשם אוכלוסין בשנת 1949 ומרשם אוכלוסין נוסף בשנת 1980.
- מכת לידה - מי שנולד בישראל או בחו"ל לאב או לאם בעלי אזרחות ישראלית. הזכות לאזרחות למי שנולד בחו"ל תשמר לדור אחד בלבד.
- מכת לידה וישיבה בארץ - אדם לא יהודי שנולד בישראל לאחר קום המדינה ולא היתה לו אזרחות אחרת, ושהה בישראל 5 שנים רצופות, רשאי לבקש ולקבל אזרחות בין הגילאים 18 ל-21.
- מכת התאזרחות - אדם המעוניין להפוך לאזרחי ישראל, אך אינו זכאי לכך לפי אף אחד מהקריטריונים, רשאי לפנות לשר הפנים ולבקש אזרחות, ובתנאי שעונה מס' קריטריונים כגון: מגורים של 3 שנים בישראל, ידיעת מה של השפה העברית, ויתור על אזרחות קודמת ועוד, בכפוף לאישור שר הפנים.
- מכת הענקת - לשר הפנים הסמכות להעניק אזרחות ישראלית לאנשים המזדהים עם מדינת ישראל ויעדיה, תרמו למדינה או שהמדינה חפצה בהם, כגון אנשי מדע, ספורט, חסידי אומות עולם ועוד. סעיף זה מתייחס בעיקר ללא-יהודים, שלא יכולים לקבל אזרחות מכוח סעיף אחר.

הסעיף הראשון בחוק מבטא את **אופייה היהודי** של ישראל- מעניק אזרחות ישראלית לכל מי שחל עליו חוק השבות. **הסעיפים הנוספים** מאפשרים גם למי שחוק השבות אינו חל עליו לקבל אזרחות – ביטוי **לאופייה הדמוקרטי** של ישראל.

הרשות המחוקקת של ישראל - הכנסת

הכנסת ותפקידיה (ח.י. ב.כ.ף)

הכנסת בישראל מונה 120 חברים. תפקידיה הם:

ח = חקיקה:

תפקידה העיקרי של הכנסת הוא חקיקת חוקים הקובעים את דרכי ההתנהגות וסדרי השלטון במדינה. החוקים מחייבים את האזרחים וגם את רשויות המדינה.

ביטוי לעקרון שלטון החוק, שלטון העם, הכרעת הרוב, הגבלת השלטון.

ב = בחירת בעלי תפקידים:

הכנסת בוחרת בעלי תפקידים, כגון נשיא המדינה, מבקר המדינה, ויו"ר הכנסת ויכולה להדיח אותם מתפקידם ברוב מיוחד.

ביטוי לעקרון שלטון העם והכרעת הרוב.

ז = יצוג האזרחים:

הכנסת מייצגת את ריבונות האזרחים, את מרבית הקבוצות השונות והעמדות השונות הקיימות בחברה.

ביטוי לעקרון שלטון העם, פלורליזם.

ב = כינון חוקה - הכנסת מהווה רשות מכוונת האחראית על כינון החוקה. הכנת החוקה נעשית ע"י חקיקת חוקי יסוד.

ביטוי לעקרון שלטון החוק, שלטון העם, הכרעת הרוב, פלורליזם, הגבלת השלטון.

ב = כינון ממשלה - הכנסת מאשרת בהצבעת אמון את הרכב הממשלה המוצע ומוסמכת להצביע אי אמון בה.

ביטוי לעקרון הפרדת הרשויות, שלטון העם, הכרעת הרוב.

פ = פיקוח וביקורת על עבודת הממשלה:

הכנסת מהווה גורם מפקח ומבקר את מדיניותה ופעולותיה של הממשלה על מנת להגן על זכויות האדם ועל עקרונות הדמוקרטיה (ע"י אופוזיציה, ועדות, אישור חוק התקציב, הצעה לסדר היום, הצעת אי אמון, שאילתה, וכלים פלרלמנטרים נוספים).

ביטוי לעקרון הגבלת השלטון, הפרדת הרשויות, שלטון החוק ושלטון העם.

מושגים

סיעה (מושג רקע) - נציגיה של מפלגה בכנסת. חברי הסיעה משמשים כחברי כנסת. ייתכן ושתי מפלגות יקיימו בכנסת סיעה אחת.

קואליציה – סיעות הקואליציה מהוות יחד רוב של חברי כנסת בפרלמנט שתומך בממשלה ובהמשך כהונתה. באמצעות הרוב הקואליציוני הממשלה יכולה לקדם הצעות חוק שלה. הקואליציה מבוססת על הסכמים קואליציוניים בין הסיעות המרכיבות אותה.

אופוזיציה - סיעות הפרלמנט שאינן שותפות בממשלה. חברי סיעות האופוזיציה בד"כ מהווים מיעוט בכנסת ומספרם קטן ממחצית חברי הפרלמנט. תפקידי האופוזיציה הינם לבקר את השלטון ולפקח עליו, ולקחת חלק בחקיקה ובוועדות הכנסת.

חקיקה ראשית – חוקים הנקבעים ע"י הכנסת ומהווים חובה על הכל. לאחר שהחוק התקבל, הוא עובר לביצוע על ידי המשרד המתאים ברשות המבצעת.

עבודת הכנסת

נעשית ע"י הח"כים במליאה ובוועדות

מליאת הכנסת :

במליאה מתאספים כל 120 חברי הכנסת. זהו הגוף המרכזי בו נעשית עבודת הכנסת ובו מתקבלות מרבית ההחלטות. באולם המליאה נערכים דיונים במסגרות שונות, כגון הצעות לסדר היום, שאילתות, הצעות חוק או הצבעות אי אמון. ההחלטות מתקבלות ברוב קולות של חברי הכנסת הנוכחים בדיון (למעט סוגיות בהן נדרש בחוק רוב מיוחד).

ועדות הכנסת :

- עיקר עבודת חברי הכנסת הוא השתתפותם בדיוני ועדות הכנסת.
- חלק מהועדות הן קבועות (מתמנות בכל כנסת) וחלקן מיוחדות (מתמנות לתקופת כהונתה של אותה כנסת שמינתה אותן), והן דנות בתחומים כגון כספים, כלכלה, חינוך, עבודה רווחה ובריאות, מעמד האישה ועוד.
- תפקידי הועדות הינם ייעול העבודה הפרלמנטרית ע"י בירור פרטים, היועצות במומחים, שיתוף ציבור וחשיפת גופי הממשל לפיקוח וביקורת.
- נושאי הדיונים בוועדות הינם : הצעות חוק וניסוחן (כל ועדה דנה בהצעת חוק הקשורה לתחום שלה), אישור חקיקת משנה של הממשלה, דיון עם אנשי מקצוע ובכל עניין אחר שנמסר לדיונה ע"י הכנסת.
- הרכב הועדות משקף את יחסי הרוב והמיעוט של הקואליציה והאופוזיציה בכנסת - ייצוג חברי הכנסת בוועדות נקבע בהתאם לייצוג הסיעות בכנסת, והקואליציה זוכה לרוב גם בוועדות ויכולה לקדם הצעות חוק שהיא רוצה.

כלים פרלמנטריים :

- **הצבעת אי אמון :** הפרלמנט יכול להביא לסיום כהונת הממשלה על ידי הצבעת אי אמון (הממשלה תלויה באמונו). בישראל הצבעת אי-אמון בממשלה מתקבלת רק כאשר רוב של 61 חברי-כנסת מביעים אמון בממשלה חלופית, שהודיעה על קווי היסוד של מדיניותה, על הרכבה ועל חלוקת התפקידים בין השרים. זהו כלי לפיקוח על הממשלה ע"י הפרלמנט במשטרים פרלמנטריים.
- **שאילתא :** שאלה המוגשת ע"י חבר כנסת על נושא בתחום אחריותו של משרד ממשלתי ודרישת מידע על ביצוע או אי ביצוע של פעולה מסוימת. לאחר שיו"ר הכנסת מאשר את השאילתה היא מועברת לשר הרלוונטי אשר חייב (הוא או סגנו) להשיב על השאילתא תוך 21 יום.
- **הצעה לסדר היום :** חבר כנסת רשאי להציע לכנסת לכלול בסדר יומה של מליאת הכנסת דיון בנושא מסוים הנוגע למדיניות הממשלה ותפקודה, לדוג' תוכנית נגיד בנק ישראל להתמודדות עם המשבר הכלכלי.
- **חוק התקציב :** חוק הקובע את תקציב המדינה לשנה אחת (במקרים חריגים לשנתיים). בתקציב נקבעות הקצאות לגופים ממשלתיים ולפעולותיהם בלבד, והתמיכה מחולקת לפי אמות מידה כלליות ושוויוניות. אי אישור הצעת חוק התקציב ע"י הכנסת משמעותו כהצבעת אי אמון בממשלה. זהו כלי לפיקוח וביקורת של הכנסת על הממשלה, ועל סדר קדימויות שלה בכל תחומי החיים של מדינת ישראל.

החקיקה בכנסת

היוזמה לחקיקת חוקים באה מצד הממשלה או מצד חברי כנסת. הצעת חוק שהגישה הממשלה מכונה הצעת חוק ממשלתית. הצעת חוק המוגשת ע"י חבר כנסת היא הצעת חוק פרטית.

הצעת חוק ממשלתית:

הצעת חוק אותה יוזמת הממשלה. המשרד הממשלתי הרלוונטי מכין את נוסח ההצעה, מביאו לדיון בוועדת השרים לענייני חקיקה, שבסופו מתקיימת הצבעה לאישור ההצעה. אם הצעת החוק אושרה, היא תוגש לדיון במליאת הכנסת וקריאה ראשונה. להצעות חוק ממשלתיות סיכוי רב יותר להתקבל בכנסת מכיוון שהממשלה נשענת בד"כ על רוב יציב של ח"כים השייכים לקואליציה. מרבית החוקים המתקבלים בכנסת מוגשים כהצעת חוק ממשלתית.

הצעת חוק פרטית:

הצעת חוק המוגשת על ידי חבר כנסת אחד או מספר חברי כנסת כיוזמה פרטית. הליך החקיקה במקרה זה הוא ארוך וממושך יותר.

הליך החקיקה:

- אישור יו"ר הכנסת: הצעת חוק פרטית מועברת תחילה לאישורו של יו"ר הכנסת או סגניו (נשיאות הכנסת). יו"ר הכנסת מוודא שההצעה לא נוגדת את ערכי היסוד של המדינה, לא גזענית, אנטי דמוקרטית או שוללת את מדינת ישראל כמדינת העם היהודי. אם ניתן אישור, ההצעה עוברת למליאת הכנסת לקריאה "טרומית".
- קריאה "טרומית" (טרומ קריאה ראשונה): לאחר שהצעת חוק פרטית קיבלה את אישור נשיאות הכנסת, חבר הכנסת מציג אותה בדיון מוקדם במליאת הכנסת, שבסיומו נערכת הצבעה בקריאה טרומית על השאלה אם להמשיך בתהליך החקיקה. אם ההצעה מתקבלת ברוב קולות, היא עוברת לטיפול בוועדת הכנסת הרלוונטית. הועדה דנה בפרטי הצעת החוק, מכינה את הנוסח שלה ומביאה אותה לדיון והצבעה בקריאה ראשונה במליאת הכנסת (הצעות חוק ממשלתיות פטורות מקריאה טרומית).
- קריאה ראשונה: דיון ראשוני והצבעה במליאת הכנסת על הצעת חוק ממשלתית שאושרה בוועדת השרים לענייני חקיקה או על הצעת חוק פרטית שעברה קריאה טרומית. אם ההצעה זוכה ברוב קולות בהצבעה, היא עוברת לטיפול בוועדת הכנסת הרלוונטית. הועדה דנה בסעיפי הצעת החוק, שומעת מומחים בנושא ומעצבת את הנוסח שיעלה בקריאה השנייה או ממליצה לדחותה. כל ח"כ רשאי להציע הסתייגויות לסעיפי החוק השונים, אותן מציינים בהצעה.
- קריאה שנייה: לאחר אישור הצעת החוק בקריאה הראשונה והדיון בסעיפיה בוועדת הכנסת הרלוונטית, ההצעה עולה להצבעה במליאה. הכנסת מצביעה על כל אחד מסעיפי החוק ומאשרת/לא מאשרת אותם לאור הסתייגויות הח"כים שהוצעו בדיוני הועדה. אם יש התנגדות לסעיפים מסוימים, יו"ר הועדה רשאי לדרוש שההצעה תחזור לוועדה לעריכת שינויים, והחזרתה לקריאה שנייה נוספת.
- קריאה שלישית: לאחר גיבושה הסופי של הצעת החוק במסגרת הקריאה השנייה, מצביעה מליאת הכנסת על החוק כמכלול בקריאה שלישית. אם החוק אושר (זכה לרוב), חותמים עליו יו"ר הכנסת, רה"מ, הנשיא והשר הרלוונטי, הוא מתפרסם ברשומות (ספר החוקים של מדינת ישראל) ונכנס לתוקף.

הרשות המבצעת – הממשלה

הממשלה היא הרשות המבצעת של המדינה, אשר אחראית על קביעת מדיניות ויישומה בכל תחומי החיים במדינה. בתחום החקיקה הממשלה יוזמת הצעות חוק ממשלתיות, עוסקות בחקיקת משנה של צווים ותקנות, וקובעת תקנות לשעת חירום. לממשלה גם "סמכות שיורית" לפעול בכל תחום, אלא אם החוק מונע זאת ממנה או מטיל את הסמכות על גורם אחר. הממשלה מכהנת מכח אמון הכנסת.

סמכויות הממשלה

1. **קביעת מדיניות וביצועה** : בנוסף לביצוע חקיקת הכנסת ויישום החלטותיה, הממשלה מוסמכת גם לגבש מדיניות, לקבל החלטות ולבצען בתחומי האחריות של משרדי הממשלה, כגון כלכלה, יחסי חוץ, בטחון, חברה, חינוך ועוד.
2. **סמכות שיורית** : הממשלה מוסמכת לעשות כל פעולה שאינה מוטלת בחוק על רשות אחרת. זהו חריג לכלל שהרשות המבצעת מוסמכת לפעול רק בתחומים שהוסמכה לעסוק בהם. אין לפגוע בזכויות אדם מכוח הסמכות השיורית.
3. **חקיקת משנה** : חקיקה הנעשית על ידי הממשלה, השרים והרשויות המקומיות (צווים, תקנות, חוקי עזר עירוניים), המפרטת את אופן הביצוע והאכיפה של החקיקה הראשית. לאחר שנחקק חוק בכנסת (חקיקה ראשית) הוא מועבר לביצוע בידי ראש הממשלה או השר הרלוונטי לקביעת תקנות ליישומו. אסור שחקיקת משנה תסתור חקיקה ראשית של הכנסת, והיא נתונה לפיקוח של ועדות הכנסת.
4. **תקנות לשעת חירום** : תקנות שהממשלה רשאית להתקין במצב חירום ללא אישור הכנסת כדי להגן על המדינה, על הציבור ועל קיום אספקת שירותים חיוניים במהירות וביעילות הנדרשים בזמן חירום. תקנות אלה יכולות לסתור חוקים קיימים ועלולות לפגוע בזכויות האדם והאזרח, אך הן מוגבלות: הן תקפות עד 3 חודשים, הן לא יכולות להפסיק את עבודתה של הכנסת וישנם חוקים המוגנים מפני תקנות אלו (חוק יסוד הממשלה ועוד).

אחריות הממשלה

אחריות ממשלתית משותפת

» כל שר בממשלה נושא באחריות כלפי הכנסת ובפני הציבור על החלטותיה ופעולותיה של הממשלה, גם אם התנגד להחלטה ונותר בדעת מיעוט. המשמעות הינה שהשרים אינם רשאים למתוח ביקורת על החלטות ממשלה בפומבי או להצביע נגדה בכנסת. המטרה היא להגביר את אמון הציבור בממשלה המדברת בקול אחד, ולמנוע מהשרים לפעול עפ"י שיקולים אישיים.

שר המתנגד למדיניות הממשלה רשאי להיאבק על דעתו רק במהלך הדיון בממשלה טרם קבלת ההחלטה. שר היוצא נגד מדיניות הממשלה עליו להתפטר ממנה וראש הממשלה רשאי לפטרו. לדוגמא, בשנת 2005 שר האוצר בנימין נתניהו התפטר מהממשלה על רקע התנגדותו לתוכנית ההתנתקות.

אחריות מיניסטריאלית (של שר)

» כל שר בממשלה נושא באחריות כלפי הכנסת והממשלה על הנושאים שבתחום משרדו והפעולות או המחדלים של עובדיו, אף אם נעשו ללא הסכמתו או ידיעתו. השר חייב לדווח בכנסת על פעילות משרדו, להשיב על שאלות ועל הצעות לסדר היום הקשורות לתחום משרדו, וכן לתקן בעיות שבתחום משרדו. האחריות המיניסטריאלית היא ציבורית בלבד ולא משפטית (אין העמדה לדין אלא האחריות היא בפני האזרחים, וכשמתגלה ליקוי חמור בתפקוד משרד ממשלתי, מצופה מהשר להודות בכשלונו ולהגיש התפטרותו לממשלה).

הרשות השופטת – מערכת בתי המשפט

הרשות השופטת מתבססת ומגינה על שלטון החוק במדינה – בתי המשפט (שלום, מחוזי ועליון) פועלים עפ"י חוקים שנחקקו בכנסת לשם ישוב סכסוכים בין האזרחים לבין עצמם ובינם לבין רשויות השלטון, בודקים אם האזרחים פועלים בהתאם לחוק, מבקרים את חוקיות פעולות רשויות השלטון ומגינים על האזרחים וזכויותיהם. בסמכותו של בית המשפט לפקח על החקיקה של הרשות המחוקקת ע"י ביקורת שיפוטית בהתאם לחוקי היסוד, אולם נושא זה שנוי במחלוקת ציבורית.

עקרון אי התלות של הרשות השופטת

הרשות השופטת עצמאית בהחלטותיה השיפוטיות, במטרה להבטיח מימוש הזכות להליך הוגן, עקרון שלטון החוק ושמירה על אמון הציבור במערכת המשפט. עקרון זה מובטח באמצעות מספר דרכים:

1. "מרות החוק" - השופטים כפופים לחוק בביצוע תפקידם ובהפעלת שיקול דעתם, והם פוסקים לפיו בלבד.

2. תנאי העסקת השופטים:

» שכר השופטים גבוה ונקבע ע"י ועדת הכספים של הכנסת (בלתי תלוי בממשלה). השכר גבוה משום שאסור להם לעסוק בעבודה נוספת ובמטרה לצמצם את הפיתוי להיענות לשוחד.

» משך כהונת שופט הוא עד גיל פרישה (70), למעט מקרים חריגים של מחלה או מעילה בתפקיד בהם מבטלים מינוי של שופט, וזאת רק ע"י בית דין משמעתי לשופטים.

» אסור לשופט לכהן בתפקיד פוליטי.

3. חסינות השופטים: לא ניתן להעמיד לדין שופטים על דברים שאמרו במסגרת תפקידם (הוצאת לשון הרע), ולא תפתח נגדם חקירה פלילית אלא בהסכמת היועץ המשפטי לממשלה. כך שופט לא יחשש לומר את דברו כשהוא פוסק דין.

4. ריסון הרשות המחוקקת: הכנסת אינה רשאית לבטל פסק דין שהתקבל בבית המשפט, גם אם הפרשנות של השופטים לא מקובלת על המחוקקים. הכנסת יכולה לשנות את החוק בנושא, אך השינוי ישפיע רק על פסיקות שיינתנו בעתיד.

5. סוב-יודיצה (תלוי ועומד): איסור על התקשורת לפרסם פרטים על משפט שמתנהל, מתוך חשש שסיקור תקשורתי ודעת הקהל ישפיעו על פסיקות השופטים ויפגעו במהלך המשפט. עקב ההתנגשות עם זכות חופש הביטוי וזכות הציבור לדעת, הכנסת קבעה שהתקשורת רשאית לסקר את המשפט (מידע עובדתי בלבד), אך אסור לה לפרש ולהביע דעה על התהליך המשפטי כל עוד הוא מתנהל.

6. מינוי שופטים: נעשה ע"י ועדה המורכבת מ-9 חברים: 3 שופטים (נשיא בימ"ש עליון ושני שופטים בימ"ש עליון), 2 נציגי לשכת עורכי הדין, 2 שרים (ביניהם שר המשפטים), 2 חברי כנסת. רוב חברי הוועדה הם אנשי הרשות השופטת ומיעוטם פוליטיקאים, במטרה להבטיח שמינוי שופט יושפע בעיקר משיקולים מקצועיים ופחות פוליטיים, וכך מובטח אי תלותה של הרשות השופטת.

סוגי המשפט בישראל

משפט חוקתי – עוסק בכללים ובערכים המנחים את רשויות השלטון ובסמכויותיהן, ביחסים בין האזרחים לרשויות ובזכויות האדם והאזרח. מכיוון שבישראל אין חוקה, בתי המשפט מתייחסים בעיקר לחוקי היסוד וחוקים מרכזיים נוספים, ופועלים נגד פגיעה של רשויות השלטון בשני עקרונות היסוד של מדינת ישראל – מדינה יהודית ודמוקרטית.

משפט פלילי – עוסק בעבירות המוגדרות הפוגעות בשלום הציבור, בסדר החברתי או בבטחון המדינה, וקובע את העונשים לעברות אלו לפי הנסיבות. המדינה תובעת את האדם או התאגיד העובר על החוק באמצעות הפרקליטות לאחר חקירת המשטרה בנושא. הענישה יכולה להיות קנס או מאסר.

משפט אזרחי – עוסק בסכסוכים שבין אדם לחברו, כלומר בין אזרחים, חברות פרטיות ומוסדות לא ממשלתיים (דוג' הפרת חוזה, דרישת פיצויים בגין נזקים, אי תשלום בעבור שרות, חובות כספיים). התובע והנתבע יכולים להיות אדם או תאגיד (לעתים גם מדינה או רשות מקומית). בהכרעת בית המשפט אין ענישה אלא המפסיד חייב להחזיר את החוב, לשלם פיצויים על הנזק או לקיים את החוזה שנחתם.

בג"ץ - בית משפט גבוה לצדק

בית המשפט הגבוה לצדק – מבצע אחד מתפקידיו של בית המשפט העליון (תפקיד שני-בית משפט לערעורים). הוא מאפשר לכל אדם או ארגון לעתור (לפנות) אליו במידה והוא חש, כי נעשה לו עוול או זכויותיו נפגעו ע"י רשויות המדינה או גופים ציבוריים. בג"ץ משמש כערכאת שיפוט ראשונה ואחרונה (לא ניתן לערער על החלטותיו) בסוגיות שהוא מטפל. בית המשפט יטפל בעתירה אם הוא סבור שהרשות השלטונית פעלה בניגוד לחוק, חרגה מסמכותה, פעלה שלא על פי הצדק, לא פעלה בתום לב ועוד. הוא פוסק באמצעות צווים המבטלים החלטות או פעולות של רשויות המדינה (לזכור דוגמא אחת), כגון:

» **צו על תנאי**: צו המורה לרשות השלטונית המשיבה להופיע בפני בג"ץ, לנמק את מעשיה ולנסות לשכנע אותו בצדקת פעולותיה.

» **צו ביניים**: צו של בג"ץ למשיבה בעתירה להקפא את המצב הקיים עד לסיום הדיון בעתירה (ניתן במקרים בהם מדובר בצעדים בלתי הפיכים של הרשויות)

» **צו החלטי**: צו הניתן בסיום הדיון בעתירה, לאחר שבית המשפט שמע את הצדדים, ומשמעו קבלת עמדת העותר ע"י בג"ץ ביטול החלטת הרשות והנחייה כיצד לפעול.

המהפכה החוקתית

ב-1992 נחקקו שני חוקי היסוד המגינים על זכויות אדם: ח"י כבוד האדם וחירותו, וח"י חופש העיסוק. בפס"ד בנק המזרחי (1995) קבע בית המשפט כי בסמכותו לקבוע האם חוק מסוים שחוקקה הכנסת פוגע בזכויות אדם ולפיכך בטל, שכן הוא מחשיב את אותם חוקי היסוד כבעלי מעמד חוקתי (מעמד על ביחס לחוקים רגילים). לאור זאת נפסלו מאז כ- 15 חוקים שנחקקו בכנסת. סמכות זו של בית המשפט וההיקף הראוי של הפעלתה מצויים בויכוח ציבורי. לאחר חקיקת 2 חוקי היסוד, בג"ץ החל לנקוט בגישה שיפוטית אקטיבית יותר.

ביקורת שיפוטית

ביקורת של מערכת המשפט (לרוב ע"י בג"ץ) על חוקיות פעולותיהן של הרשות המחוקקת והרשות המבצעת, המתבטאת בישראל בעיקר מאז המהפכה החוקתית. ביקורת על הרשות המחוקקת מתבטאת לעתים בפסילתו של חוק, בנימוק שהוא סותר חוקי יסוד. ביקורת על הרשות המבצעת מתבטאת לעתים בפסילת החלטה של הרשות המבצעת (כולל פסילה של חקיקת משנה), עקב פגמים בהחלטה זו, או סתירה בינה ובין חוק. סמכות בית המשפט לביקורת שיפוטית והיקפה הראוי שנויים במחלוקת ציבורית.

אקטיביזם שיפוטי

גישה המרחיבה את סמכותו של בית המשפט לבקר את הרשות המחוקקת והרשות המבצעת ולהתערב בהחלטותיהן (ולא רק לפרש את החוק כלשונן). במסגרת גישה זו בית המשפט בודק את סבירות שיקול הדעת של הממשלה במינויים ובהחלטות שונות ואת חקיקתה של הכנסת ביחס לחוקי היסוד וזכויות אדם. גישה זו באה לידי ביטוי בהגדרת נושאים רבים כשפיטים בניגוד לעבר, בהרחבת 'זכות העמידה' בבג"ץ גם כשלעותר אין נגיעה אישית לנושא העתירה, בביטול חוק העומד לדעתו בסתירה לחוק יסוד ועוד. גישה זו נתונה בויכוח ציבורי במדינת ישראל.

תקשורת ופוליטיקה בישראל

תקשורת המונים

תקשורת המונים מעבירה מסרים ומידע באמצעים טכנולוגיים באופן גלוי ופומבי על מנת להגיע לקהל רחב ואנונימי של אנשים בזמן קצר מאוד. ערוצי התקשורת העיקריים הם: עיתונות, רדיו, טלוויזיה, רשת האינטרנט.

מקורות המידע של תקשורת המונים:

המערכת השלטונית:

- ✓ מנגנוני דוברות ויחסי ציבור: כל מוסד פוליטי-ממשלתי ופוליטיקאים מחזיקים מנגנון דוברות המספק מידע לתקשורת מטעם הגוף אותו הוא מייצג.
- ✓ הדלפות מצד מדינאים ועובדי ציבור: הדלפות לעתים משמשות לבדיקת תגובת הציבור למדיניות מסוימת ולעתים כדי לקדם רעיון מסוים.

אזרחים שנחשפו למידע בעל ערך ציבורי ורוצים לשתף בו את הציבור.

ארגונים שהתקשורת מסקרת, כגון הפגנות, שביתות, טקסים וכד'.

המגזר הפרטי - גורמים פרטיים כגון חברות, בנקים ובתי עסק שמקיימים קשרים עם התקשורת באמצעות דוברים ויועצי תקשורת.

תקשורת המונים במדינה דמוקרטית – חשיבותה של תקשורת חופשית

תקשורת חופשית מהווה תנאי לקיומו של משטר דמוקרטי.

התקשורת החופשית היא אמצעי למימוש זכויות ועקרונות יסוד דמוקרטיים, כגון חופש הביטוי (החופש להשמיע), עקרון הפלורליזם (לחשוף ולהחשף למגוון ערכים ודעות), זכות הציבור לדעת (זרימה חופשית של מידע מהציבור ואליו מאפשרת לאזרחים להשתתף בתהליך הפוליטי ולקבל החלטות פוליטיות מושכלות), ופיקוח וביקורת על השלטון (אחד המנגנונים הבלתי פורמליים להגבלת כוחו של השלטון).

התקשורת היא 'כלב השמירה של הדמוקרטיה' - התקשורת איננה מוגבלת ע"י השלטון, ותפקידה לפרסם מידע ולהביאו לידיעת הציבור כדי למנוע מהשלטון לפעול בניגוד לחוק ולפגוע בזכויות אדם.

הזכויות המרכזיות המנחות את תקשורת ההמונים במדינה דמוקרטית

חופש הביטוי וזכות הציבור לדעת מהוות אבני יסוד לקיומה של תקשורת חופשית במדינה דמוקרטית.

» חופש הביטוי

זכות המאפשרת לכל אדם לבטא את עצמו ועמדותיו בגלוי ובכל דרך שיבחר – אמצעי תקשורת, אומנות, הפגנות, שיחה (טלפון, מכתבים, אינטרנט), לבוש ועוד. זוהי זכות רחבה הכוללת חירויות נוספות, כגון חופש העיתונות (חופש הביטוי בעיתונות כתובה ואלקטרונית).

» זכות הציבור לדעת וחופש המידע

מאפשרות לכל אדם לדרוש ולקבל מידע אודות המתרחש בשלטון, בחברה ובמדינה. באמצעות המידע יכול כל אזרח לגבש לעצמו באופן עצמאי ותבוני דעות ועמדות בתחום הפוליטי ובתחומים נוספים, וכן לבקר את השלטון ולפקח עליו, לתמוך במעשיו או להתנגד להם. לכן חובתה של המדינה לספק מידע המצוי ברשותה (בישראל – "חוק חופש המידע").

חופש הביטוי, זכות הציבור לדעת וחופש המידע חשובות ממס' סיבות:

<u>שמירת היציבות החברתית</u>	<u>מסייע לתהליך הדמוקרטי במדינה</u>	<u>גילוי האמת</u>	<u>הגשמה עצמית של הפרט</u>
<p>חופש הביטוי מאפשר לאוכלוסיה "לשחרר קיטור" ולחשוף בעיות ובכך מפחית שימוש ב אלימות.</p> <p>הוא מעודד את החברה לסובלנות ופתיחות כלפי רעיונות שונים וחדשים.</p>	<p>חופש הביטוי מבטיח שכל אחד יוכל להציג את דעותיו ולשכנע אחרים בצדקתו.</p> <p>חופש העיתונות וזכות הציבור לדעת מבטיחים שהאזרחים יקבלו מידע על נבחר הציבור ומעשיהם, יוכלו לגבש לגביהם עמדות ולהחליטם בבחירות.</p>	<p>דיון חופשי, הבעת דעות ורעיונות שונים וחשיפת הציבור לכך, מאפשרים את גילוי האמת במקום שהשלטון יכתיב את ה"אמת" ואת המציאות.</p>	<p>חופש הביטוי מאפשר לפרט לבטא את עצמו באופן חופשי בכלי התקשורת ובכך לממש את עצמו.</p>

תפקידי התקשורת במדינה דמוקרטית

דיווח – איסוף והפצת מידע לציבור על ארועים, אישים ותהליכים בארץ ובעולם. המידע מאפשר לציבור לגבש תמונת מצב ועמדה על המתרחש.

פרשנות – התקשורת מספקת הסברים על אירועים שדיווחה, ממליצה לציבור כיצד להבין אותם, מציגה את המשמעות שלהם ותחזיות עתידיות לגביהם.

תעמולת בחירות – בתקופת בחירות משמשת התקשורת אמצעי למפלגות המתמודדות להעביר לציבור מסרים ורעיונות, ומחזקת בכך את ההליכים הדמוקרטיים.

במה למגוון דעות – כלי התקשורת מאפשרים הצגת נושאים שונים, מגוון דעות, וקבוצות שונות בחברה דרך ראיונות, טורים אישיים, "מכתבים למערכת" של קוראים, בלוגים וטוקבקים. לתקשורת כח רב לקבוע אלו קבוצות בחברה יקבלו במה, ומכאן החשיבות הרבה לריבוי כלי התקשורת – עיתונים, אתרי חדשות, ערוצי טלוויזיה ורדיו ורשתות חברתיות.

פיקוח וביקורת על השלטון – התקשורת נחשבת לאחד ממנגנוני הפיקוח והביקורת הבלתי-פורמליים החזקים והמשמעותיים. היא חוקרת וחושפת מידע על התנהלות השלטון ומדגישה נושאים שהציבור לא חשוף להם, ובכך מאפשרת לאזרחים לקבל מידע על פעילות השלטון ולפקח עליו. התקשורת מהווה במה לביקורת על בעלי תפקידים וגופים ציבוריים ומכונה "כלב השמירה של הדמוקרטיה".

תיווך בין הפוליטיקאים לאזרחים – הפוליטיקאים משתמשים בתקשורת כמקור מידע (על ארועים, דעת הקהל ומהלכי יריביהם), ככלי להעברת מסרים לציבור והצגת מדיניות ולחשיפה ציבורית. מנגד, התקשורת מאפשרת לאזרחים, לקבוצות אינטרס ולאופוזיציה להשמיע ביקורת על השלטון, להציג מדיניות חלופית, ולנסות להשיג תמיכה.

סוציאליזציה (חיברות) – מתן ביטוי והפצת סמלים, וערכים תרבותיים לצורך יצירת הזדהות והמשכיות בחברה. לדוגמא ע"י ציון חגים ומועדים ובאמצעות תוכניות העוסקות בחברה הישראלית, בהסטוריה ובתרבות שלה.

* סוציאליזציה – תהליך בו הפרט מפנים מוסכמות, ערכים וקודי התנהגות הנהוגים בחברה.

בידור – התקשורת מציגה תוכניות בידור המשמשות ככלי להפגת מתחים, אך גם תוכניות סאטירה המביעות ביקורת חברתית. מאידך, בידור עלול להסיח את דעתו של הציבור מבעיות חברתיות, מפעולות לא תקינות וכשלונות, ובכך להחליש את ערנותו ויכולתו לפקח על השלטון.

תפקיד העיתונות

קיימות 2 תפיסות:

עיתונות מעורבת: תפקיד העיתונאי לבטא לצד העובדות גם את עמדותיו והשקפת עולמו, והוא רשאי לקדם את העקרונות וסדר היום בהם הוא תומך.

עיתונות מדווחת: תפקיד העיתונאי הוא לדווח לציבור על הנעשה במדינה ולהציג עובדות באופן אובייקטיבי כמה שניתן מבלי לנקוט עמדה (למרות שאין אובייקטיביות מוחלטת).

כוחה של התקשורת

אמצעי התקשורת נחשבים לבעלי כוח רב במדינה דמוקרטית ממספר סיבות:

קביעת סדר היום הציבורי:

התקשורת קובעת אלו נושאים יגיעו לידיעת הציבור ואלו נושאים לא יפורסמו. כך היא קובעת מה יהיו נושאי הדיון המרכזיים במדינה והסוגיות שיעסיקו את האזרחים, והפוליטיקאים נדרשים להגיב בהתאם. לכן לפעמים נושא בעל חשיבות מועטה יטופל משום שסוקר בהרחבה בתקשורת, ונושאים חשובים יותר לא יטופלו. לדוגמה בתקופת בחירות התקשורת קובעת במידה מסוימת מה יהיו הנושאים המרכזיים במערכת הבחירות (חברתיים או בטחוניים) ובכך עשויה להשפיע על תוצאות הבחירות.

הבניית המציאות ועיצוב דעת קהל:

התקשורת לא רק משקפת מציאות אלא גם מעצבת אותה לצרכיה. בבואה לדווח על ארועים ולסקר אותם, היא (עורכי עיתונים, כתבים ופרשנים) בוחרת אלו ארועים לסקר וכיצד לסקר אותם. היא בוחרת מה להבליט ומה להצניע, מהו היקף הסיפור, הכותרת הראשית, זווית הצילום, בחירת המרואיינים, הסיפור שיפתח את מהדורת החדשות והסיפור שיופיע בעמוד האחרון. כך היא מעצבת את המציאות ומשפיעה על תפיסת העולם של האזרחים ודעותיהם בנושאים רבים. לעתים התקשורת מעבירה לציבור תמונה לא מהימנה, העלולה לגבש אצלו תפיסה מוטעית וכך להשפיע על התנהלותו.

» **כדי לצרוך את אמצעי התקשורת באופן מושכל, על האזרח להיות מודע שאמצעי התקשורת מונעים ע"י**

אינטרסים ואידיאולוגיות שונים ועליו להתייחס באופן ביקורתי לדברים ששמע/קרא. חשוב לזכור

שהתקשורת מציגה לעיתים תמונה שאינה משקפת בצורה מהימנה את המציאות בשל רצונה להשפיע על

עיצוב דעת הקהל, ופעמים רבות היא קובעת את סדר היום הציבורי על ידי העלאת נושאים שיש לה אינטרס בקידומם.

מפת התקשורת בישראל (מושג רקע)

שידור מסחרי

עיתונות כתובה: העיתונות בישראל כוללת –

עיתונים **ארציים** כגון 'ידיעות אחרונות' ו'הארץ';

עיתונים **מגזריים**, כגון המודיע ויתד נאמן (המגזר החרדי);

עיתונות **בערבית** כמו 'אל איתחאד'; עיתונים **בשפות זרות**;

עיתונים **כלכליים**;

עיתונים המופצים באזורים מסוימים המכונים **מקומונים**.

טלוויזיה בכבלים:

5 חברות זכייניות להפעלת ערוצי הטלוויזיה בכבלים, כגון HOT, YES.

החוק (חוק הבזק) מסדיר את הקמתן והפעלתן.

הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו:

ב-1990 נחקק חוק הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו עקב הדרישה להקמת ערוץ טלוויזיה נוסף לגיוון התוכניות. הכנסותיה של הרשות הן מפרסומות והיא נתונה לביקורת מבקר המדינה.

האינטרנט והרשתות החברתיות:

(פייסבוק, וואטסאפ, בלוגים וכו') הם נבדלים מכלי התקשורת מהרדיו והטלוויזיה בכך ש –

הם **גלובליים** ומאפשרים שיתוף כלל עולמי בקבלת ומסירת מידע.

כל אדם יכול להתבטא בהם (לא רק כלי התקשורת ועובדיהם)

כל אחד בכל רגע נתון **יכול לשאוב מידע ולהפיצו**.

שידור ציבורי

קול ישראל ברדיו (כגון רשת א', ב', ג', ועוד), גלי צה"ל וגלגל"צ,

ערוץ 1 בטלוויזיה, הטלוויזיה בערבית והטלוויזיה החינוכית.

ממומן ע"י המדינה וע"י מפרסמים.

אמור להיות נקי מאינטרסים פוליטיים וכלכליים ולשרת את הציבור כולו.

בשנת 2014 נחקק חוק השידור הציבורי המפרק את רשות השידור ומקים במקומה תאגיד שינהל את גופי התקשורת באופן שונה. אולם יישום החוק נדחה ויתכן כי יבוטל.

מידת עצמאותה של התקשורת בישראל

אמצעים השומרים על עצמאותה של התקשורת:

- 1. חוק השידור הציבורי 2014:** החוק החדש שמטרתו שלהחליף את חוק רשות השידור 1965 מעניק עצמאות לתאגיד השידור הציבורי (רשות השידור לשעבר) באמצעות מס' מנגנונים כגון מינוי מנכ"ל ע"י מועצת התאגיד ולא ע"י השר ומועצת התאגיד נבחרת ע"י ועדת איתור בראשות שופט בדימוס. עם זאת, שר התקשורת מוסמך להעביר חבר מועצה מתפקידו. המועצה תכלול ייצוג הולם לנשים ובני מיעוטים, ולא ימונה לתפקיד חבר מיש עסר בפעילות פוליטית בחמש השנים שקדמו למועמדותו או שהוא בעל זיקה לשר בממשלה.
- 2. החוק נגד בעלות צולבת:** החוק מגביל את הריכוזיות בבעלות על כלי התקשורת ע"י מניעת האפשרות שאותו אדם יהיה בעליו של עיתון ותחנת שידור ברדיו או בטלוויזיה ושלוט כך על מקורות מידע רבים, יפעיל צנזורה פרטית על פרסום המידע וימנע גיוון. כך נחסמה דרכם של בעלי שליטה בעיתונות הכתובה למעורבות בזיכיונות השידור המסחרי ברדיו ובטלוויזיה (תיקון לחוק הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו התש"ן-1990 סעיף 41).
- 3. ריבוי כלי תקשורת:** בישראל פועלים כלי תקשורת נוספים מלבד השידור הציבורי.
- 4. תקשורת גלובלית:** הציבור חשוף לשפע של מידע ממקורות רבים ומגוונים, ולכן לא ניתן למנוע זרימת מידע לאורך זמן.
- 5. הגנה של בית המשפט:** בית המשפט העליון מעניק הגנה לחופש הביטוי ולחופש העיתונות, כדוגמת פסיקות בג"ץ בפרשת 'קול העם' 1953, בג"ץ סרן ר' נגד אילנה דיין וחברת 'טלעד' 2010, בג"ץ שנייצר 1988.

6. **חסיון עיתונאי** : עיתונאים רשאים שלא לחשוף את מקורותיהם, על מנת שאנשים לא יחששו למסור להם מידע בעל חשיבות ציבורית שיש בידם. עם זאת, החסיון העיתונאי אינו מוחלט ובית המשפט רשאי להסירו.
7. **מועצת העיתונות** : מועצת העיתונות כוללת נציגי ציבור עצמאיים ונציגי כלי התקשורת שחברו אליה באופן וולונטרי. המועצה נאבקה על שמירת ערכי העיתונות החופשית ובראשם חופש הביטוי וזכות הציבור לדעת הן בכנסת והן בדעת הקהל.

אמצעים המגבילים את עצמאותה של התקשורת (צנזורה פורמלית וצנזורה בלתי פורמלית):

1. **פקודת העיתונות** : חוק מתקופת המנדט הבריטי לפיו אדם או ארגון המעוניינים להוציא לאור עיתון חייבים לקבל אישור מהשלטון. שר הפנים רשאי לשלול רשיון של עיתון ולסגור אותו, מבלי שידרש לנמק את החלטתו. שר הפנים רק לעתים רחוקות עושה שימוש בסמכות זו (דוגמאות - נסיון סגירת העיתון 'קול העם' ב-1953, החלטת שר הפנים אלי ישי לסגור את עתון התנועה האיסלאמית ב-2002). (צנזורה פורמלית)
1. **הצנזורה הצבאית** : תקנות ההגנה לשעת חירום (מתקופת המנדט הבריטי) קובעות כי הצנזורה הצבאית, יחידה בצה"ל שתפקידה לפקח על פרסום ידיעות בטחוניות, רשאית לאסור פרסום מידע שעלול לדעתה לפגוע בבטחון המדינה, בשלום הציבור או בסדר הציבורי. במהלך השנים צמצם בג"ץ את הצנזורה הצבאית המוטלת על כלי התקשורת. (צנזורה פורמלית)
2. **חוק העונשין** : קובע 5 שנות מאסר למפרסם פרסומי הסתה או המרדה (צנזורה פורמלית). יחד עם זאת, ביקורת שתתפרסם תחשב חוקית ולא המרדה אם מטרותיה להוכיח שהממשלה טעתה במעשיה או לשכנע את אזרחי המדינה לבצע דבר מה בדרכים חוקיות.
3. **חוק בתי המשפט (צנזורה פורמלית)** :
 - » החוק קובע איסור פרסום פרטים הנוגעים לדיון שמתנהל בבית משפט בדלתיים סגורות, שפרסומם עלול להשפיע על החלטת בית המשפט (סוב יודיצה).
 - » החוק אוסר פרסום שמו של חשוד שטרם הוגש נגדו כתב אישום, במשך 48 שעות מפתיחת החקירה נגדו (על מנת לאפשר לחשוד לבקש מבית המשפט לאסור פרסום שמו).
 - » ביהמ"ש רשאי להוציא צו איסור פרסום שמו של חשוד שטרם הוגש נגדו כתב אישום, אם הפרסום עלול לגרום לחשוד נזק חמור או לפגוע בחקירה, וצו איסור פרסום על דיוני בית המשפט לשם הגנה על בטחונו או פרטיותו של העומד לדין.
4. **חוק הבחירות (דרכי תעמולה)** : מתיר לכלי התקשורת לפרסם מתמודדים ומפלגות ב-21 הימים שלפני הבחירות אך ורק בשידור הציבורי שיועד לתעמולת בחירות ובמועדים שנקבעו לכך ע"י יו"ר ועדת הבחירות המרכזית. החוק איננו מתייחס למדיות החדשות כמו רשתות חברתיות, אך לאחרונה בתי המשפט מחילים מגבלות על השימוש במדיות אלו (צנזורה פורמלית).
5. **ועדת העורכים** : הגוף שתיאם בין גורמי התקשורת המרכזיים לבין מערכת הבטחון ערך ב-1949 הסכם שהסדיר את היחסים ביניהם וכלל 2 חלקים :
 - » איסור פרסום מידע סודי : התחייבות ועדת העורכים שלא לפרסם בתקשורת מידע סודי שימסר לה ע"י השלטונות. כלומר, צנזורה עצמית מרצון של התקשורת על פרסום נושאים רגישים לבטחון המדינה.

» צנזורה: התקשורת מתחייבת להעביר לצנזור הראשי (צנזורה צבאית) כל מידע הקשור לבטחון המדינה טרם התפרסם. הצנזור מתחייב לפסול ידיעות רק במקרה שפרסומן יפגע באופן וודאי בבטחון המדינה. במידה והצנזור אסר פרסום, התקשורת מתחייבת שלא לפרסם.

- במהלך השנים מעמדה של הועדה נחלש עקב פרישתם של חלק מכלי התקשורת ובעקבות עידן האינטרנט ההופך את הצנזורה העצמית של כלי התקשורת לפחות רלוונטית.

6. אתיקה עיתונאית: "מועצת העיתונות" הכוללת נציגי ציבור עצמאיים ונציגי כלי התקשורת, קובעת את כללי האתיקה ומפקחת על עבודת העיתונאים. בית הדין לאתיקה של המועצה דן בתלונות על הפרות כללי האתיקה, ורשאי להטיל סנקציות בעת חריגה מהכללים. במקביל שומרת המועצה על עצמאותם של כלי התקשורת מול נסיונות להגביל אותם (צנזורה בלתי פורמלית).
7. בעלות פרטית על כלי התקשורת: רוב אמצעי התקשורת נמצאים בבעלות פרטית של אילי הון, המתערבים לעתים בשיקולי הפרסום והעריכה על מנת לקדם השקפות עולם ואינטרסים שונים. הדבר מתבטא בפרסום מידע חלקי, הצגת המידע באופן מוטה, מניעת פרסום כלשהו, דחיפת נושא מסוים לפרסום וכד' (צנזורה בלתי פורמלית).
8. עמדות פוליטיות של עורכי כלי תקשורת: עורכים, שדרים ובעלי תפקידים נוספים בכלי התקשורת קובעים לעתים מה לפרסם ובאיזה אופן בהתאם לעמדתם האידיאולוגית (צנזורה בלתי פורמלית).
9. לחצים פוליטיים: גורמים פוליטיים מנסים להשפיע על כלי התקשורת בדרכים גלויות וסמויות במטרה שיספקו מידע ופרשנות, המקדמים את התוכניות והאינטרסים שלהם.

יחסי הגומלין בין התקשורת, השלטון והאזרחים בישראל

בשנים האחרונות היחסים בין עיתונאים לשלטון בישראל באים לידי ביטוי באופנים הבאים:

1. מעבר עיתונאים לפוליטיקה.
2. ביקורת בלתי פוסקת על נטייתם הפוליטית של כלי תקשורת ועל ליקויים בתפקודם המקצועי - לדוגמה במלחמת יום כיפור 1973 היה בידי התקשורת מידע על ריכוזי כוחות צבאות סוריה ומצרים לאורך הגבולות אך לאור בקשת ועדת העורכים לא התריע על כך בציבור. דוגמה נוספת – טענות על הטיה פוליטית של כלי התקשורת בבחירות לכנסת ב-2015.
3. הזרמת תקציבים ע"י המדינה לשידור הציבורי וסיוע לערוצי טלוויזיה מסחריים שנקלעו לקשיים כלכליים, דבר היוצר תלות של כלי התקשורת בשלטון.
4. הטלוויזיה הפכה את הפוליטיקה לאישית יותר ופחות אידיאולוגית ומפלגתית, הפוליטיקאים נאלצים לקצר את מסריהם, למקד אותם ולהיות לעתים פופוליסטיים.
5. האינטרנט והרשתות החברתיות מאפשרים לפוליטיקאים ליצור קשר ישיר עם הציבור, ולנסח כרזונם את המסרים שלהם. כך הם פחות תלויים בעיתונאים ובשאלותיהם.

אתגריה העכשוויים של התקשורת הישראלית:

1. **שליטת בעלי הון על התקשורת המסחרית:** אינטרסים כלכליים של בעלי ההון עלולים להביא להטיית דיווחים – הדגשת מידע שמקדם את האינטרסים והתעלמות ממידע שאינו מוצא חן בעיני בעלי ההון.
2. **בעלות צולבת:** התקשורת הישראלית נשלטת ברובה ע"י 3 תאגידי תקשורת מרכזיים. מצב זה עלול להביא לצמצום מגוון הדעות, הטיית הדיווחים לציבור והחלשת הביקורת על אמצעי התקשורת והשלטון.
3. **מעבר לעיתונות דיגיטלית:** מרכזיותו של האינטרנט בתחום התקשורת הפחיתה במידה רבה את הצורך בעיתונות מודפסת. כך נפגעו המונופול של העיתונות המודפסת ורווחיה.
4. **החלשות השידור הציבורי:** נובעת מתחרות אל מול ערוצים מסחריים הנהנים מתקציבים גדולים יותר, ומאופן התנהלותה של רשות השידור. הממשלה החליטה על פירוק רשות השידור והקמת תאגיד השידור הציבורי במקומה. עם זאת יתכן כי חוק תאגיד השידור הציבורי יבוטל.

הויכוח על השליטה ועל הבעלות

אחד הגורמים המגבילים את חופש העיתונות הוא הבעלות על התקשורת. קיים ויכוח מי צריך להיות הבעלים של התקשורת ובידי מי צריכה להיות השליטה עליהם:

חופש העיתונות בתקשורת הפרטית/מסחרית:

טבעי לחשוב כי התקשורת הפרטית עצמאית יותר מהתקשורת הממלכתית כיוון שהם לא כפופים לשלטונות אלא באופן עקיף. עם זאת, לתקשורת הפרטית שיקולים כלכליים בעיקר והרצון ברווחים גבוהים. עיקר הרווחים מגיע מהפרסומות, ולכן נוצרת תלות של כלי התקשורת הפרטית במפרסמים, דבר המשפיע על פרסום המידע בתקשורת ופוגע בחופש העיתונות.

חופש עיתונות בתקשורת הממלכתית:

קיימת הטענה, כי התקשורת הממלכתית נוטה להיות תקשורת מגוייסת, כלומר היא איננה עצמאית אלא מגויסת לטובת האינטרסים של השלטון (ישנם חוקים המגבילים אותה, קובעים את מטרותיה והפיקוח עליה). עם זאת, התקשורת הממלכתית איננה כפופה ישירות לרשויות השלטון אלא לרשות השידור, רשות ציבורית עצמאית; העיתונאי מחליט מה יפרסם; והתקשורת איננה מקבלת מידע רק מהשלטון אלא גם מקבוצות פוליטיות שונות וכך גוברת עצמאותה וחופש העיתונות שלה.

גלובליזציה

תהליכים כלל עולמיים בין מדינות, חברות ויחידים הכוללים מעבר של סחורות, שירותים, מידע, רעיונות ובני אדם בתדירות גבוהה ובקלות יחסית. כתוצאה מתהליכים אלו העולם נתפס כ"כפר גלובלי" וגבולות המדינה מטשטשים. הדבר משפיע על כל תחומי החיים - חברה וכלכלה, תרבות ולאומיות, משפט ויחסים בין מדינות.